

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

SAYI: 19 • MART 2021

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜNÜ SAĞLAMAK İÇİN YARGI REFORMU ÖNERİSİ

Doç. Dr. Ali Rıza Çoban

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

Sayı: 19 • Mart 2021

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜNÜ SAĞLAMAK İÇİN YARGI REFORMU ÖNERİSİ

Doç. Dr. Ali Rıza Çoban

© Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2021

Bu çalışma National Endowment For Democracy ve Friedrich Naumann Vakfı Türkiye Ofisi tarafından desteklenen Türkiye’de Yapısal Reformlar Projesi’nin 17 Ekim 2020 tarihli “Yargıda Yapısal Reform İhtiyacı” başlıklı çalıştayda dile getirilen görüşler dikkate alınarak elde edilmiştir. Bu çalışmadaki görüşler yazara aittir; National Endowment For Democracy, Friedrich Naumann Vakfı Türkiye Ofisi ve Özgürlük Araştırmaları Derneği’nin görüşlerini yansıtmaz.

Özgürlük Araştırmaları Derneği

Çankaya Mah., Atatürk Bul., No: 160 D: 10 Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

[f](https://www.facebook.com/ozgurlikarastirmalari) ozgurlikarastirmalari [t](https://twitter.com/ozgurlikar) ozgurlikar

Tasarım ve Dizgi:
Serbest Kitaplar
serbestkitaplar.com

Doç. Dr. Ali Rıza Çoban

Ali Rıza Çoban, 1971 Denizli doğumludur. İlk ve orta okulu Denizli’de, liseyi İzmir Yenişehir Sağlık Meslek Lisesinde okumuştur. 1992 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesinden mezun olmuş, yüksek lisansını aynı üniversitede, doktorasını ise İngiltere’de Leeds Üniversitesi, Hukuk Fakültesinde 2002 yılında tamamlamıştır. Avukatlık stajını İzmir’de yapmış, bir süre hâkim adaylığında bulunmuştur. 1994 yılında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine hukuk bilimleri alanında araştırma görevlisi olarak atanmıştır. Doktora sonrası Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Anayasa Hukuku Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamış, 2008 yılında Anayasa Mahkemesinde raportör olarak görevlendirilmiştir. Bireysel başvurunun kabul edilmesi ile 2011 yılında Bölümler başraportörü olarak atanmıştır. Bireysel başvuru sisteminin kurulmasında ve hayata geçirilmesinde rol oynamıştır. 2013 yılında Anayasa Hukuku alanında doçent olmuştur. 2016 yılında Anayasa Mahkemesinden ayrılmış, 2017 yılında da KHK ile akademi-den çıkarılmıştır.

Anayasa hukuku ve temel haklar alanında yayınlanmış kitapları ve makaleleri bulunmaktadır. Mülkiyet hakları, ifade özgürlüğü, anayasa yapımı ve anayasa değişiklikleri, hukuk devleti, anayasa teorisi ve anayasa yargısı özel ilgi duyduğu ve yayınlarının yoğunlaştığı alanlardır. Çeşitli üniversitelerde Anayasa Hukuku, İnsan Hakları ve Devlet Teorisi dersleri yürütmüştür.

2017 yılından itibaren sivil toplumda faaliyet yürütmektedir. İfade özgürlüğü, hukuk devleti, yargı bağımsızlığı gibi alanlarda çeşitli projelerde yer almıştır.

İÇİNDEKİLER

1. Giriş.....	5
2. Yargının Güncel Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme.....	9
3. Yargı Bağımsızlığına İlişkin Uluslararası Standartlar.....	22
4. Yargı Unsurlarının Niteliğinin Artırılmasına İlişkin Öneriler.....	28
5. Avukatlık Mesleğine Giriş ve Öneriler.....	32
6. Savcılık ve Adli Kolluk Teşkilâtlanmasına İlişkin Önerileri.....	34
7. Yargının Teşkilâtlanmasına ve Adliye Teşkilâtına İlişkin Öneriler.....	37
8. Hâkimlik Mesleğine Giriş.....	40
9. Aday Eğitimi ve Adalet Akademisi.....	42
10. Yargının Yönetimi ve Denetimi.....	43
11. Yargı Kurulunun/Kurullarının Yapısı, Üyelerin Seçimi, Yetkileri.....	44
12. Anayasa Mahkemesi.....	47
13. Geçiş Adaleti.....	48
14. Sonuç ve Öneriler.....	49

1. GİRİŞ

İnsan hakları, demokrasi ve hukuk devleti günümüzde bir devletin sahip olması gereken temel değerlerdir ve Anayasanın 2. maddesinde de Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılmışlardır. Yargı bağımsızlığı bu üç temel değer için de hayati bir zorunluluktur. Kamusal yetkilerin hukuka uygun olarak kullanılması ve hukukun bütün yurttaşlar için eşit uygulanmasını güvence altına alan hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilmesi ancak bağımsız, tarafsız ve yetkin bir yargının bulunması ile mümkündür. Hukuk devleti ilkesi, pek çok uluslararası belgede vurgulandığı gibi, yargı bağımsızlığında somutlaşmaktadır. Eğer yargı tarafsız ve bağımsız değilse yazılı anayasanın bütün temel hak ve özgürlükleri düzenlemiş ve bunlar için belli güvenceler öngörmüş olması fiiliyatta bir anlam teşkil etmeyecektir. Aynı şekilde yasalar ne kadar yapısal ve içerik bakımından hukuk devletinin gereklerine uygun olursa olsun, bu yasaların herkese eşit olarak uygulanmasını denetleyecek ve sağlayacak olan bağımsız bir yargı yoksa hukukun bireyler için öngörülebilirlik sağlaması ve birey temel hak ve özgürlüklerinin fiiliyatta koruması mümkün değildir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun 23 Nisan 2003 tarihli oturumunda kabul edilen Bangalore Yargı Etiği ilkelerine göre “*yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğünün ön koşulu ve adil yargılanmanın temel garantisidir. Bu nedenle hâkim, hem bireysel hem de kurumsal yönleriyle yargı bağımsızlığını korumalı ve bu konuda örnek teşkil etmelidir.*”¹

¹ Bangalore Yargı Etiği İlkeleri, Değer 1, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/4a92e0cc-e94b-4912-aaf9-5dfc5b885e98.pdf>

Anayasallık denetimini yapacak organın yasama ve yürütmeden bağımsız olarak hareket edebilecek hukuki ve yapısal güvencelere sahip olması gerekir.

Yargı bağımsızlığı denge ve denetleme sisteminin de temelini oluşturur. Günümüzde anayasacılık düşüncesi ifadesini sınırlı devlet idealinde bulmaktadır. Lord Acton'a atfedilen "*Güç yozlaştırır, mutlak güç ise mutlaka yozlaştırır.*" sözü tarihin acı tecrübeleri ile defalarca doğrulanmıştır. O nedenle modern anayasalar siyasi iktidarın yatay ve dikey olarak farklı organlar arasında paylaşılmasını hedeflemektedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesinde somutlaşan bu yatay yetki paylaşımı, özü itibarıyla yasa yapma, yönetme ve yargılama işlevlerinin farklı organlara ait olması anlamına gelmektedir. Yasama ile yürütme arasındaki işlev farklılığı siyasi partiler gerçekliği nedeniyle önemli ölçüde yumuşamış durumdadır. Burada organlar ve işlevler arasındaki ayrım fiilen siyasi partiler arasındaki ayrılığa dönüşmüş durumdadır. Bu organların birbiri üzerindeki denetimi siyasi niteliğe sahiptir. Ancak yasama ve yürütme organlarının işlemlerinin hukuka uygunluğunu denetleme yetkisi yargıya aittir. Yasamanın işlemlerinin anayasaya uygunluğu ancak bağımsız ve etkin bir anayasallık denetimi ile sağlanabilir. Bu nedenle anayasallık denetimini yapacak organın yasama ve yürütmeden bağımsız olarak hareket edebilecek hukuki ve yapısal güvencelere sahip olması gerekir.

Diğer taraftan yürütmenin ve idarenin işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğunu denetleyecek olan da yine yargıdır. Hukuka aykırı idari işlemler ancak yürütmeden bağımsız bir yargı tarafından denetlenerek iptal edilebilir. Aynı şekilde idarenin, özellikle kolluğun hukuka aykırı eylemlerinin soruşturulması bağımsız bir savcılık kurumunun varlığına bağlıdır. Dolayısıyla diğer kuvvetleri dengeleyecek bağımsız bir yargı yoksa denge ve denetleme sisteminden söz edilemez. Bu nedenle yargının bağımsızlığı bir hukuk devletinin olmazsa olmaz koşuludur. Hukuk devletinin restorasyonu yönünde bir adım atılmak isteniyorsa ilk yapılması gereken şey yargının tarafsızlığını ve bağımsızlığını güvence altına alacak yapısal reformları yapmaktır.

Yargının bağımsızlığı esas itibarıyla yargıcın tarafsız karar vermesini güvence altına alma amacı taşır. Zira hukukun herkese eşit olarak uygulanması ancak yargıcın tarafsızlığı ile mümkündür. Dolayısıyla adil bir karardan söz edebilmek için hukukun tarafsız ve objektif bir şekilde uygulanması gerekir. Bir anlamda adaletin özü, hukukun uyuşmazlığın taraflarına eşit olarak uygulanmasına bağlıdır. Bunu sembolize etmek üzere adalet tanrıçasının gözü bağlıdır. Adalet tanrıçasının gözünün bağlı olması, adalet dağıtanın adalet talebinde bulunanın kim olduğu, konumu, statüsü, ideolojisi, dini,

cinsiyeti, cinsel kimliği gibi yargısını etkileyebilecek subjektif unsurları görmemesi anlamına gelmektedir.

Bangalore Yargı Etiği İlkelerinde *tarafsızlık*, “*yargı görevinin tam ve doğru bir şekilde yerine getirilmesinin esası*” olarak nitelenmektedir. “*Bu ilke sadece kararlar için değil, kararların oluşturulduğu süreç açısından da geçerlidir.*” Buna göre, “*hâkim, yargısal görevlerini tarafsız, önyargısız ve iltimasız olarak yerine getirmelidir. Hâkim, mahkemede ve mahkeme dışında, yargı ve yargıç tarafsızlığı açısından kamuoyu, hukuk mesleği ve dava taraflarının güvenini sağlayacak ve artıracak davranışlar içerisinde olmalıdır.*”²

Yukarıda belirtilen hususlar pek çok uluslararası belgede de tekrarlanmıştır. Avrupa Hakimleri Danışma Konseyinin 2010 yılında kabul ettiği Yargıçların Magna Cartası’na göre yargı demokratik bir devletin üç kuvvetinden biridir ve görevi hukuk devletinin varlığını güvence altına almak ve böylece hukukun tarafsız, adil, hakkaniyete uygun ve etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır.

Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı adaletin işleyişi için temel gerekliliklerdir. Yargı yasal, işlevsel ve mali bakımdan bağımsız olmalıdır. En üst düzeydeki ulusal kurallar vasıtasıyla Devletin diğer kuvvetleri, adalet arayanlar, diğer hâkimler ve genel olarak toplum açısından garanti edilir. Devlet ve her bir hâkim, yargı bağımsızlığını desteklemek ve korumakla sorumludur. Yargı bağımsızlığı; yargı faaliyetleri bakımından ve hâkimlerin mesleğe alımı, tayinleri, terfileri, azledilememeleri, eğitimleri, yargısal dokunulmazlıkları, disiplinleri, maaşları ve finansmanları bakımından teminat altına alınır.³

Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyi’nin 2015 yılında kabul ettiği Yargının Konumu ve Modern Demokrasilerde Diğer Devlet Güçleri ile İlişkisine Dair 18/2015 sayılı Görüşüne göre “Yargının işlevlerini gerçekleştirmesi için diğer erklerle, genel olarak topluma ve davanın taraflarına karşı bağımsız olması gerekir. Hâkimlerin bağımsızlığı, kendi menfaatleri için sunulmuş bir imtiyaz ya da ayrıcalık değil; hukukun üstünlüğünün ve adalet arayan ve bekleyen herkesin menfaati doğrultusundadır. Yargı bağımsızlığı, hâkimlerin tarafsızlıklarını teminat altına alınmasını sağlayan bir araçtır. Dolayı-

Hâkimlerin bağımsızlığı, kendi menfaatleri için sunulmuş bir imtiyaz ya da ayrıcalık değil; hukukun üstünlüğünün ve adalet arayan ve bekleyen herkesin menfaati doğrultusundadır.

² Bangalore Yargı Etiği İlkeleri, Değer 2, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/4a92e0cc-e94b-4912-aaf9-5dfc5b885e98.pdf>

³ Avrupa Hakimleri Danışma Konseyi (CCJE), Hakimlerin Magna Cartası (2010) <https://rm.coe.int/ccje-2010-3-hakimlerin-magna-cartas-/16809f00a7>

Yargıcın kendisini devlet ideolojisi ile özdeşleştirmesi halinde yargıç devletin bir ajanına dönüşeceğinden, birey özgürlüklerine müdahale eden devlet işlemlerine karşı birey özgürlüklerini koruma işlevini yerine getirmesi imkânsız hale gelecektir. Bu, idari yargının ve anayasa yargısının işlevsiz hale gelmesi sonucu doğurur.

sıyla tüm vatandaşların (ve devletin diğer erklerinin) mahkemeler önünde eşit olması için bir ön koşuldur. Yargı bağımsızlığı, mahkemelerin davalara tarafsızca karar verme görevinin bir unsurudur. Ancak bağımsız bir yargı toplumun tüm bireylerinin, özellikle de hassas ya da sevilmeyen grupların haklarını etkili bir şekilde uygulayabilir. Dolayısıyla bağımsızlık, yargının demokrasiyi ve insan haklarını teminat altına alması için temel bir gerekliliktir.”⁴ Dolayısıyla yargı makamlarının hem uyuşmazlığın taraflarına karşı nötr davranması hem de siyasi ve ideolojik bakımdan özellikle devlet karşısında da tarafsız olması gerekmektedir. Yargıcın ideolojisi davanın taraflarına karşı tutumunu etkilediği gibi, hâkim devlet ideolojisi karşısındaki tutumu da davalardaki tutumunu etkilemektedir. Devletle ilişkide tarafsızlık sorunu, farklı yargı kollarında değişik şekillerde tezahür edecektir. Yukarıda belirtildiği gibi yargının doğrudan siyasal organları denetleme işlevini gördüğü idarî yargı ile anayasa yargısında ideolojik tutum belirleyici bir rol oynayacaktır. Yargıcın kendisini devlet ideolojisi ile özdeşleştirmesi halinde yargıç devletin bir ajanına dönüşeceğinden, birey özgürlüklerine müdahale eden devlet işlemlerine karşı birey özgürlüklerini koruma işlevini yerine getirmesi imkânsız hale gelecektir. Bu, idari yargının ve anayasa yargısının işlevsiz hale gelmesi sonucu doğurur.

Yargının hâkim devlet ideolojisine eklemlenmesinin başka bir sonucu ise farklı siyasi partiler karşısında yargının taraf haline gelmesidir. Bu durumda bazı siyasi partiler diğerlerine göre dezavantajlı duruma düşecek ve demokratik siyasi rekabet olanaksız hale gelecektir. Bu yargıyı bir ideolojik vesayet organı haline getirir. Yargının devlet ideolojisine eklemlenmesinin ceza yargısına yansması iki grup suça ilişkin somut yargısal tutumda billurlaşır. Bunlar, “devlet aleyhine cürümler” ile suçların takibi ve soruşturulması sırasında devlet görevlilerinin işledikleri kötü muamele, işkence, öldürme, kaybetme gibi suçlardır.⁵ İdeolojik eklemlenmenin birinci kategorideki suçlar bakımından sonucu ceza hükümlerinin geniş yorumlanması iken, ikinci kategori açısından “cezasızlık” olacaktır.

⁴ Avrupa Hakimleri Danışma Konseyi, Yargının Konumu ve Modern Demokrasi-lerde Diğer Devlet Güçleri ile İlişkisine Dair 18/2015 sayılı Görüş, (2015) para.10, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9ae7b34d-ba28-4969-b031-c-f7e3820e761.pdf>

⁵ Eylem Ümit Atılğan, Mithat Sancar; “Adalet Biraz Es Geçiliyor: Demokratikleşme Sürecinde Hâkim ve Savcılar”, s. 112, TESEV, (2009), https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Adalet_Biraz_Es_Geciliyor_Demokratikleşme_Surecinde_Hakimler_Ve_Savcilar.pdf

Yargının tarafsızlığını sağlamak için bağımsızlığın güvence altına alınmış olması zorunlu olmakla birlikte, bağımsızlığın güvence altına alınması, yargının tarafsız davranacağına garantisi olamaz. Yani bağımsızlık, tarafsızlığın gerek şartıdır, ancak yeterli değildir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, yargının tarafsızlığını sağlamak, onun bağımsızlığını sağlamaktan çok daha zordur. Çünkü bağımsızlık, kurumsal bir konu olduğu halde, tarafsızlık psikolojik bir yönelimdir. Yargı, yasama ve yürütme organları karşısında tam bağımsız olsa da, çeşitli ideolojik etkilere ve menfaat ilişkilerine açık olabilir. Bu nedenle yargının tarafsızlığını sağlamak için bir taraftan yargının kendi içinde ve yönetim ve denetim organlarında çoğulculuğun güvence altına alınması, diğer taraftan yargısal süreçlerin şeffaflığının ve yargı kararlarının gerekçeli bir şekilde verilmesinin sağlanması zorunludur. Yargıda çoğulculuk sağlandığında, kurul halindeki mahkemelerde ideolojik davranma ihtimali azalacaktır. Ayrıca kanun yollarında uyuşmazlığın farklı yargıçlar tarafından incelenmesi de çoğulcu bir yapının kurulmuş olması halinde ideolojik kararların bozulması sonucunu doğuracaktır. Ayrıca yargı kararlarının iyi gerekçelendirilmesi bir zorunluluktur ve gerekçenin yaygın uygulama haline getirilmesi durumunda ideolojik karar verme zorlaşacaktır.

Hem yargının bütün kademelerinde çoğulculuğun sağlanması, hem de kararların iyi gerekçelendirilmesi, her düzeydeki atamalarda ve yükseltmelerde liyakatin gözetilmesine ve şeffaflığın sağlanmasına bağlıdır. Atama ve yükseltmelerde şeffaf bir usul izlenmesi hem belli grupların kadrolaşması ihtimalini azaltacak hem de daha nitelikli kişilerin yargısal makamlara atanmasını sağlayacaktır. Böylece farklı görüşlere sahip ve nitelikli yargıçlardan oluşan kurulların aldığı kararların ideolojik aidiyet ve sadakatten etkilenmesi daha az bir ihtimal haline gelecektir.

2. YARGININ GÜNCEL DURUMUNA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Ne yazık ki günümüzde Türkiye yargısı hukuk devletinin güvencesi olma niteliğini büyük ölçüde kaybetmiş durumdadır. Türkiye’de yargı hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız ve tarafsız olamamıştır. Yargıçlar kendilerini birey hak ve özgürlüklerinin güvencesi, hukukun herkese eşit uygulanmasının garantisi olmaktan ziyade, devletin çıkarlarını koruyan birer ajan olarak görme eğiliminde olmuşlardır.⁶ Bu genel olarak hukukla devlet ara-

Yargının tarafsızlığını sağlamak için bir taraftan yargının kendi içinde ve yönetim ve denetim organlarında çoğulculuğun güvence altına alınması, diğer taraftan yargısal süreçlerin şeffaflığının ve yargı kararlarının gerekçeli bir şekilde verilmesinin sağlanması zorunludur.

⁶ Eylem Ümit Atılgan, Mithat Sancar; “Adalet Biraz Es Geçiliyor: Demokratikleşme Sürecinde Hâkim ve Savcılar”, s. 120, TESEV, (2009), <https://www.tesev.org.tr/>

Türkiye’de yargı hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız ve tarafsız olamamıştır. Yargıçlar kendilerini birey hak ve özgürlüklerinin güvencesi, hukukun herkese eşit uygulanmasının garantisinden ziyade, devletin çıkarlarını koruyan birer ajan olarak görme eğiliminde olmuşlardır.

sındaki ilişkinin nasıl kurulduğuyla da doğrudan ilgili bir durumdur. Çünkü toplumsal kültür, devlet ideolojisi ve kurumların tepkileri belli ölçüde bu ilişki ile bağlantılı olarak şekillenmektedir. Hukuk, devletin varlığının ve meşruiyetinin temeli olarak mı görülüyor, yoksa devletin (siyasi iktidarı elinde bulunduranların) iradesi olarak mı görülüyor sorusu hayati bir öneme sahiptir. Çünkü bu soruya verilecek cevaba göre yargı kendisini konumlandırmakta ve işlevini tanımlamaktadır.

Türkiye’de hukukun üstünlüğü kavramı, devlete tâbi olan bir hukukîlik olarak algılanmaktadır. Devletten önce gelen, devletin varlığına öncelenen ve dolayısıyla devletin de tâbi olması gereken bir hukukun üstünlüğü nosyonu ne yazık ki ülkemizde yerleşik değildir. Hukukun mu yoksa devletin mi öncelikli olduğu konusunda tarihsel, kültürel ve sosyolojik göstergeler hep devleti işaret etmektedir. Bizdeki yaygın anlayış hukukun devlete tâbi olmasıdır. Bu ise tam aksini varsayan hukuk devleti anlayışının ve temel bileşenlerinden biri olan yargı bağımsızlığının bütün pozitif düzenlemelere rağmen bir türlü hayata geçirilememesinin nedenini belli ölçüde açıklamaktadır.

Anayasa, devleti insan haklarına saygılı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlarken, yani devletin hukuka bağlılığı öncülünü esas alırken, toplumsal kültür, devlet geleneği ve yargısal kültür, merkezinde devletin bulunduğu, devlet hukukunun hakimiyetini esas alan bir anlayış üzerine kurulmuş gibi görünmektedir. Bugün karşı karşıya olduğumuz sorunların önemli bir kısmının bu yapısal (kültürel) sorundan kaynaklandığını tespit etmek, önerilecek çözüm yöntemlerinin başarısı açısından da büyük önem arz etmektedir. Elbette sorunun yapısal, kültürel boyutlarının olması, çözüm için toplumsal kültürün değişmesini beklemek gerektiği anlamına gelmemektedir. Ancak kurumsal çözümler önerilirken bu kültürün dikkate alınarak, kültürün kurumları yozlaştırmasını önleyecek yapısal önlemlerin alınması gerekmektedir.

Bu yaklaşım Türk yargısındaki sorunların yargı mensuplarının bireysel niteliklerinden veya niteliksizliklerinden kaynaklandığı varsayımını da belli ölçüde reddetmektedir. Elbette her bir yargı mensubunun iyi eğitilmiş, tecrübeli, yüksek ahlâkî karaktere sahip olmasının önemi yadsınamaz. Ancak kabul etmek gerekir ki kurumsal bağımsızlığın güvence altına alınmadığı ve sis-

temin devlet odaklı hareket etmeyenleri tasfiye ettiği bir ortamda eğitimli yargıçların da düzene uyması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Nitekim günümüzde öyle bir işleyişle karşı karşıyayız ve öyle kararlar veriliyor ki bunun niteliksizlikten, iyi yetiştirilmemekten kaynaklandığını söylemek çok güçtür. Anayasa Mahkemesi kararını uygulamayan yargıçların bunu bilgisizliğinden yaptığını söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde AİHM kararlarını dikkate almayan yüksek mahkemelerin bu tavırlarının salt üyelerin niteliklerinden kaynaklandığını söylemek de pek mümkün görünmemektedir. Yani aslında bu yargıçlar, ne karar verdiklerinin ve ne yaptıklarının farkındadırlar, ancak bu kötü kararları verirken siyasî kaygılardan bağımsız olarak hareket etmiyorlar. Çünkü aynı mahkemeler bazı davalarda çok doğru ve adil karar verebiliyorken, diğer bazı davalarda ise oldukça şaşkıncu bir şekilde yasaya, hukuka ve hukukun evrensel ilkelere aykırı kararlar verebiliyorlar. Bu ikiliğin nereden kaynaklandığı da tespit edilmelidir. Bunda yargıçların bireysel niteliklerinin yanı sıra, benimsedikleri ideoloji, mahkemenin tek görüşten üyelerden oluşması, yürütme ve diğer güç odakları karşısında bağımsızlıklarının olmaması veya yeterli güvencelerin bulunmaması gibi etkenler de belirleyici olmaktadır.

Tarihte ve günümüzde devlet ideolojisine bağlı yargı anlayışı, bir taraftan yargı içinde ideolojik kadrolaşma yaratmış, böylece yargı içinde ve yargının yönetimini ve denetimini sağlayan kurumlarda çoğulculuğu engellemiştir. Diğer taraftan yargıyı bir siyasî vesayet organına dönüştürmüştür. Bu anlayış yargıyı rakip sosyal ve siyasi gruplar için ele geçirilmesi ve kontrol edilmesi gereken bir güç haline getirmiştir. Yargıyı kontrol etmenin aracı ise yargının yönetim ve denetim organı olan yüksek yargı kurulunu ele geçirmek olarak görülmüştür. Yani hâkim ve savcıların atama, tayin, terfi ve disiplin işlerini yürüten kurula hâkim olan, hem derece mahkemelerinde çalışan hâkim ve savcılar hem de yüksek mahkemelere seçilecek üyeleri kontrol etme imkânı bulduğundan, kurulun yapısı ve yetkileri çok hayati bir siyasî çatışma alanı haline gelmiştir. Anayasa yapımı ve değişikliklerinde kurula hâkim olma iradesi önemli bir rol oynamıştır.

Türkiye, 1961 Anayasanın kabulüyle beraber aslında hukuk devleti olma yolunda önemli bir anayasa mühendisliği adımı atmıştır. Bunun önemi asla inkâr edilemez. Çünkü 1924 Anayasası bunu sağlayacak mekanizma ve güvencelerden yoksundu. İlk kez 1961 Anayasası ile yasama ve yürütmeye ait her tür işlemin yargı denetimine tabi olacağı esası benimsenmiştir ki bu hukuk devletinin en temel unsurlarından biridir. Yine bu anayasa, yargı

Tarihte ve günümüzde devlet ideolojisine bağlı yargı anlayışı, bir taraftan yargı içinde ideolojik kadrolaşma yaratmış, böylece yargı içinde ve yargının yönetimini ve denetimini sağlayan kurumlarda çoğulculuğu engellemiştir. Diğer taraftan yargıyı bir siyasî vesayet organına dönüştürmüştür.

bağımsızlığını güvence altına alacak kurumsal güvenceler getirmiştir. Bilindiği gibi ilk defa 1961 Anayasası döneminde hâkim ve savcılarının yönetimi ve denetimi ile görevli ayrı bağımsız kurullar oluşturulmuştur. 1961 Anayasası'nın 143. maddesi ile "Yüksek Hâkimler Kurulu" ve bu Anayasa'nın 137. maddesinde 1971 yılında yapılan değişiklikle de "Yüksek Savcılar Kurulu" kurulmuştur. Bu kurulları düzenlemek üzere 45 sayılı 22.04.1962 tarihli Yüksek Hâkimler Kurulu ve Yüksek Savcılar Kurulu Kanunu" çıkarılmıştır. 1961 Anayasası'nın 143. maddesinin 1971 yılında değiştirilmeden önceki ilk halinde, Yüksek Hâkimler Kurulunun onsekiz asıl ve beş yedek üyeden oluşması öngörülmüştür. Bu üyelerden altısının Yargıtay Genel Kurulunca, altısının birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce kendi aralarından gizli oyla seçilmesi, üçer asıl birer yedek üyenin ise Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca yüksek mahkemelerde üyelik yapmış veya bu üyeliğe hak kazanmış kişiler arasından gizli oyla ve üye tamsayılarının salt çoğunluğunca seçilmesi öngörülmüştür.

1961 Anayasası'nda 1971 yılında yapılan değişiklikle anayasal bir kurul haline gelen Yüksek Savcılar Kurulu ise Adalet Bakanı'nın başkanlığında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Yargıtay Ceza Dairesi Genel Kurulunca seçilen üç asıl ve iki yedek üye ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı ve Özlük İşleri Genel Müdüründen oluşmaktaydı. Adalet Bakanı bulunmadığı zaman Kurula Cumhuriyet Başsavcısının başkanlık etmesi öngörülmüştü. 1971 yılında yapılan değişikliklerle Yüksek Hakimler Kurulunun bağımsızlığı zedelenmiş, Adalet Bakanına fiilen Kurulun başkanlığını yapma yetkisi tanınmış ve Kurul kararları yargı denetimine kapatılmıştır.

1982 Anayasasının orijinal halinde yedi üyeden oluşan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun (HSYK) iki doğal üyesinin Adalet Bakanı ve Müsteşarından oluşması, üç üyesinin Yargıtay iki üyesinin ise Danıştay tarafından kendi üyeleri arasın seçilmesi öngörülmüştür. Bu yapıda Adalet Bakanı ve müsteşarının üyeliği ciddi bir şekilde tartışılmış ancak diğer üyelerin seçimine ilişkin fazla bir eleştiri getirilmemiştir. Oysa kurulun üye seçmek dışında yüksek mahkeme üyeleri üzerinde herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır, kurulun yetkisi kapsamına giren derece mahkemelerinde görev yapan hâkim ve savcılarının ise Kurula üye seçme yetkisi tanınmamıştır. Ancak bu yapının yargı kurullarının yapısına ilişkin Avrupa standartlarına aykırı olmasına rağmen 1982 Anayasasını yapan kurucu iradenin vesayetçi hedeflerine çok uygun olduğunu belirtmek gerekir. Zira Kurulun ana gövdesini yüksek mahkeme üyeleri belirleyecek, kurul da yüksek mahkeme-

ye seçilecek üyeleri belirleyecektir. Böylece yüksek mahkemelere hâkim olan zihniyet sürekli olarak yargıyı kendi kontrolü altında tutabilecektir. Bu dönemde kurulun yetkisi içinde bulunmayan hâkim ve savcı adayı alımı konusu siyasi partiler için yargıda kadrolaşmanın aracı olarak görülmüştür.

1982 Anayasasının HSYK'yı düzenleyen 159. Maddesinde 2010 ve 2017 yıllarında iki kez köklü değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerin temel hedefinin de “kurulu ele geçirmek” olduğu vurgulanmalıdır. 2010 anayasa değişikliği kurulun üye sayısını artırmış, üyelerin önemli bir kısmının derece mahkemelerinde görev yapan hâkim ve savcılar tarafından seçilmesi ve kurulun üç ayrı daire halinde çalışması öngörülmüş olmakla birlikte, özellikle seçim usulüne ilişkin düzenlemede Anayasa Mahkemesinin verdiği iptal kararı nedeniyle kurulun yapısında çoğulculuğun sağlanması çok zorlaşmış, seçimlerde çoğunlukçu bir yöntemin uygulanması sonucunu doğurmuştur. Anayasa Mahkemesinin bu iptal kararı hem yargıyı kontrol altına alma savaşlarının bir göstergesi olması hem de daha sonraki siyasî gelişmeleri ve Türkiye'nin otoriterleşme sürecine girmesini kolaylaştırmış, hatta mümkün kılmış olması açısından oldukça hayati bir kırılma noktası teşkil etmektedir.

Önerilen Anayasa değişikliği 22 üyeli bir kurul öngörmüştür. Adalet Bakanı ve Müsteşarın doğal üye olduğu kurulda üyelerden yedisinin adli yargı, üçünün idari yargı olmak üzere derece mahkemelerinde çalışan yargıçlardan oluşması, bir üyenin Adalet Akademisi, üç üyenin Yargıtay, iki üyenin Danıştay tarafından dört üyenin ise Cumhurbaşkanı tarafından öğretim üyeleri ve avukatlar arasından doğrudan seçilmesi öngörülmüştür. Bu değişiklikte iktidar partisi, yargı üzerindeki vesayeti kurmayı hedeflemiştir. Eğer teklifteki gibi seçimlerde her hâkim ve savcı sadece bir adaya oy verseydi, bu yapının kurul yapısında belli ölçüde çoğulculuğu sağlayabileceği söylenebilirdi. Ne var ki yargı içindeki örgütlü güçlerine güvenen o dönemdeki hâkim güçler, mevcut pozisyonlarını kaybetmemek için anayasa değişikliğinin tamamının iptal edilmesini istemişlerdir. Tamamını iptal ettirememeleri halinde ise en azından seçim usulüne ilişkin hükmün iptal edilmesi hususunda ısrarcı olmuşlardır. Anayasa Mahkemesi, yetkisini aşarak anayasa değişikliğini esastan incelemiş ve seçimlerde her hâkim ve savcının sadece bir üyeye oy vermesini öngören kuralı iptal ederek her hâkim ve savcının seçilecek üye kadar adaya oy vermesinin önünü açmıştır. Anayasa değişikliği bu şekilde yürürlüğe girmiş ve HSYK üyelik seçimleri yargıyı kontrol altına almak isteyen güçlerin yarış alanı haline gelmiştir.

2010 anayasa değişikliği kurulun üye sayısını artırmış, üyelerin önemli bir kısmının derece mahkemelerinde görev yapan hâkim ve savcılar tarafından seçilmesi ve kurulun üç ayrı daire halinde çalışması öngörülmüş olmakla birlikte, özellikle seçim usulüne ilişkin düzenlemede Anayasa Mahkemesinin verdiği iptal kararı nedeniyle kurulun yapısında çoğulculuğun sağlanması çok zorlaşmış, seçimlerde çoğunlukçu bir yöntemin uygulanması sonucunu doğurmuştur.

Kazananın bütün üyelikleri aldığı bu sistemde rekabet sertleşmiş, seçim süreçleri hâkim ve savcılar kutuplaştırmıştır. 2010 ve 2014 yıllarında iki kez bu sistemde seçim yapılmış ve her iki seçimi de Adalet Bakanlığının oluşturduğu listeler kazanmıştır. Bu durum HSYK üyelerinin çoğunun yürütme organının desteğine sahip olduğu ve yürütme organının taleplerine yatkın olduğu anlamına gelmektedir. Adalet Bakanlığının oluşturduğu listelerde yer alan güçler her iki seçimde farklılık arz etse de kazanılan seçimlerden sonra ilk yapılan işlerden birisi yüksek mahkemelerde çoğunluğu ele geçirmek için üye sayıları ve daire başkanlıkları gibi etkili pozisyonları ele geçirmek üzere seçim koşulları ve yöntemlerini değiştirmek olmuştur.

2011 yılında 6110 sayılı Kanun⁷ ile Danıştay üye sayısı 95'den 156'ya, Yargıtay üye sayısı 250'den 387'ye çıkarılmıştır. Bu değişikliğin nedeni birikmiş dosyaların eritilmesi olarak açıklanmış olsa da, temel sebebin hükümete yakın yeni üyeler atayarak üyelik yapısını değiştirmek olduğu açıktır. Daha sonra, yeni HSYK tarafından seçilen üyelerin çoğunun o dönem AKP ile müttefik olan "Gülenci yapıya mensup" olduğu ortaya çıkmıştır. 17-25 Aralık 2013 tarihli soruşturmalardan sonra AKP ile Güleciler arasındaki koalisyonun sona ermesinin ardından Kurulun ve yüksek mahkemelerin yapısı iktidar için yeniden sorun haline gelmiştir. 2014 yılında yapılan HSYK seçimlerinde Adalet Bakanlığı yeni bir koalisyon oluşturarak Yargıda Birlik Platformunu kurmuş ve bu platform tarafından gösterilen adaylar seçimi kazanmıştır. 2014 yılındaki seçimlerden sonra yüksek mahkeme üye sayılarına yapılan müdahaleler artmış ve 6572 sayılı Kanun⁸ ile Yargıtay üye sayısı 387'den 516'ya ve Danıştay üye sayısı 156'dan 195'e çıkartılmıştır. Bu kanun ile yüksek mahkemelerin işleyişinde de yapısal değişiklikler yapılmış olup yine bu değişikliğin arkasındaki temel gerekçe bir önceki değişiklikten farklı değildir.⁹

2016 yılında yüksek mahkemelerin yapısına bir müdahale daha yapılmıştır. Bu defa üye sayısı azaltılmıştır. 6723 sayılı Kanun¹⁰ ile Yargıtay üye sayısı 516'dan kademeli olarak 300'e ve sonrasında 200'e, Danıştay üye sayısı ise 195'den 116'ya ve kademeli olarak 90'a düşürülmüştür. Bu defa amaç yüksek mahkemelerde istenmeyen üyelerin tasfiye edilmesidir.¹¹

⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20100214-1-3.htm>

⁸ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141212M1-1.htm>

⁹ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yuksekk-yargida-cemaate-fren>

¹⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160723M2.pdf>

¹¹ Kemal Şahin, "Ne 'yeni yargı', ne de 'yargıya son darbe'", Diken, 19.6.2016, <http://www.diken.com.tr/ne-yeni-yargi-ne-de-yargiya-son-darbe/>

2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği (6771 sayılı Kanun) ile kurulun adı ve yapısı yeniden değiştirilmiş ve hâkim ve savcıların üye seçmesi usulü tamamen ortadan kaldırılmıştır. 13 üyeden oluşan yeni kurulun adı Hakimler ve Savcılar Kurulu olmuş, “yüksek” ibaresi kurulun adından çıkarılmıştır. Kurulun altı üyesi doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanırken yedi üyenin ise TBMM tarafından seçilmesi öngörülmüştür. Yeni sistemde Cumhurbaşkanının siyasi parti üyesi hatta parti başkanı olduğu düşünüldüğünde meclis çoğunluğunun da Cumhurbaşkanının partisine mensup milletvekillerin oluşması ihtimali çok yüksektir. Bu durumda kurulun tüm üyelerinin siyasî etki altında atanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Nitekim 2017 Anayasa değişikliklerini değerlendiren bütün uluslararası gözlemciler yeni yapının yargı bağımsızlığını zedeleyeceği, hatta ortadan kaldıracağı uyarısında bulunmuşlardır. Örneğin, Venedik Komisyonu öngörülen yapının yargı bağımsızlığını ciddi şekilde tehlikeye attığını belirtmiştir.¹² Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri de 2017 anayasa değişiklikleri sonucunda oluşan yapının çok ciddî bir sorun ortaya çıkardığını ve bunun diğer bütün sorunların önüne geçtiğini belirtmiştir. Komiser şu ifadeleri kullanmıştır: “*HSK'nın yeni yapısının HSK'nın üyelerinin tamamının bütün siyasi partilerin ve menfaatlerin katılımını garanti eden bir usul olmaksızın ya Cumhurbaşkanı ya Meclis tarafından atanmasına imkân verdiğini görmektedir. Bu, hiçbir HSK*

Yeni sistemde Cumhurbaşkanının siyasi parti üyesi hatta parti başkanı olduğu düşünüldüğünde meclis çoğunluğunun da Cumhurbaşkanının partisine mensup milletvekillerin oluşması ihtimali çok yüksektir. Bu durumda kurulun tüm üyelerinin siyasî etki altında atanması kaçınılmaz hale gelmiştir.

¹² Venedik Komisyonu, “TBMM tarafından 21 Ocak 2017’de onaylanan ve 16 Nisan 2017’de Referandumla Sunulan Anayasa Değişikliğine ilişkin Görüş”, 10- 11 Mart 2017 tarihli oturumda kabul edilmiştir, Doc. CDLAD(2017)005-e, para. 119, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad\(2017\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad(2017)005-e) ; Ayrıca bkz. Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu Uygunluk Raporu, Dördüncü Değerlendirme Aşaması: Parlamento üyeleri, hakimler ve savcılar bakımından yolsuzluğun önlenmesi, GrecoRC4(2017)16, 18 Ekim 2017; 12 Türkiye’yi yeniden izlemeye alan Türkiye’de demokratik kurumların işleyişine dair Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Kararı Karar 2156(2017), 25 Nisan 2017. Nils Muižnieks, AK İnsan Hakları Komiseri, 7 Haziran 2017 tarihinde verdiği beyanat, https://www.coe.int/en/web/commissioner/country-monitoring/turkey/-/asset_publisher/IK6iqfNE1t0Z/content/turkey-new-council-of-judges-and-prosecutors-does-not-offer-adequate-safeguards-for-the-independence-of-the-judiciary?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.coe.int%2Fen%2Fweb%2Fcommissioner%2Fcountry-monitoring%2Fturkey%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_IK6iqfNE1t0Z%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_pos%3D1%26p_p_col_count%3D2 . AK İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatovic, Türkiye Ziyaret Raporu, CommDH(2020)1, 19.02.2020, para. 14. <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-turkey-by-dunja-mijatovic-council-of-europe-com/168099823e>; ICJ, Turkey: Judicial System in Peril, 2016 <https://www.refworld.org/pdffid/57ee8e674.pdf>; ICJ, Justice Suspended: Access to Justice and State of Emergency in Turkey, 2018, <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2018/12/Turkey-Access-to-justice-Publications-Reports-2018-ENG.pdf>

**Anayasa deği-
şikliğinin diğer
maddelerinin
yürürlüğe gir-
mesi ilk genel
seçimlerin
yapılmasına
ertelenmişken
HSK'nın yapı-
sında yapılan
değişiklikler he-
men yürürlüğe
girmiş ve daha
önce seçimle
gelen üyelerin
anayasal süresi
sona ermeden
görevlerine son
verilmiştir.**

üyesinin meslektaşları tarafından seçilmediği anlamına gelir ki bu da, ha-
kim ve savcılarının mesleki tutum ve davranışlarını denetlemekle (hakim ve
savcılarının atamaları, terfileri, tayinleri, disiplin cezaları ve meslekten çık-
arılmaları dahil olmak üzere) yükümlü bu tip yargı kurullarının üyelerinin en
az yarısının, yargının her kademesindeki hakimler tarafından, meslektaş-
ları arasından, yargı içinde çoğulculuğu gözetir şekilde seçilmesini öngö-
ren Avrupa standartlarıyla açıkça çelişmektedir.”¹³

Sistem yürürlüğe girdikten sonra da uyarıların ne derece haklı olduğu or-
taya çıkmıştır. Tamamen yürütmenin kontrolünde hareket eden bir kurul
görüntüsü ortaya çıkmıştır. Anayasa değişikliğinin diğer maddelerinin yü-
rürlüğe girmesi ilk genel seçimlerin yapılmasına ertelenmişken HSK'nın
yapısında yapılan değişiklikler hemen yürürlüğe girmiş ve daha önce se-
çimle gelen üyelerin anayasal süresi sona ermeden görevlerine son veril-
miştir. Bu arada TBMM tarafından yapılan üye seçimi şeffaf yürütülmemiş;
iki siyasî partinin anlaşmasıyla bütün üyeler hiçbir gerçek tartışma yürütül-
meden partilerin işaret ettiği adayların oylanmasıyla belirlenmiştir. Böylece
HSK'nın yeni üyelerinin atanmasından sonra, yüksek mahkemelerin yapısı
ve işleyişi tekrar değişmiş ve bir yıl önce çıkarılan yasa ile üye sayılarının
tedricen düşürülmesi öngörülmüş olmasına rağmen Yargıtay'a 100 ve Da-
niştay'a 16 yeni üye atanmıştır.¹⁴

Görüldüğü gibi iktidar HSK'ya istediği üyelerin atanmasını sağladıktan he-
men sonra yüksek mahkemelerin üye sayılarında çok ciddi artırma ya da
azaltma yoluna gitmiştir. Böylece bu mahkemelere kendi istediği üyelerin
atanmasını sağlamıştır. 2011-2017 arasında altı yılda yüksek mahkemele-
rin üye sayılarında ve dairelerinin oluşumu, daire ve kurul başkanlıklarına
seçilme koşullarında dört kez yapısal değişiklik yapılmıştır. Yüksek mah-
kemelerin altı yılda dört köklü reforma tabi tutulmasının makul bir nedeni
olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

2017 yılından itibaren HSK'nın bağımsızlığı konusunda çok ciddi tered-
dütler ortaya çıkmıştır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük
Dairesi, Selahattin Demirtaş kararında Sözleşmenin 18. maddesinin ihlâl
edildiğine karar verirken, yani yargının siyasi amaçlarla hareket ettiği so-

¹³ AK İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatovic, Türkiye Ziyaret Raporu,
CommDH(2020)1, 19.02.2020, para. 14, <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-turkey-by-dunja-mijatovic-council-of-europe-com/168099823e>

¹⁴ 696 sayılı OHAL KHK'sı ile Yargıtay'a 100 ve Danıştay'a 16 yeni üye kadrosu
tahsis edilmiştir. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171224-22.htm>

nucuna ulaşırken HSK'nın mevcut yapısını da dikkate almıştır.¹⁵ Mahkeme, HSK seçimlerinde Cumhurbaşkanı'nın oynadığı role ve yeni anayasal sistemde tarafsız bir konumunun olmadığına, bir siyasi parti lideri olarak parlamento çoğunluğunu da kontrol edebildiği ve bu durumun yargı bağımsızlığını tehdit ettiğine ilişkin Venedik Komisyonunun bulgularına atıf yaparak HSK'yi kontrol altına almanın yargıyı kontrol altına almak olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca hâkim ve savcılarının görevden atılmasının yaygın olduğu bir ülkede HSK'nın bu yapısının yargı kararlarını etkileyebileceğini belirtmiştir.¹⁶ Bunun yanı sıra Mahkeme, hem Kavala davasında hem de Demirtaş davasında 18. madde ihlâli tespiti yaparken Cumhurbaşkanı'nın açıklamaları ile savcılarının ve yargı organlarının tutumu ve işlemleri arasında büyük paralellikler olduğunu dikkate almıştır.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Türkiye Ziyaret Raporunda yargı bağımsızlığına ilişkin şu nihaî gözlemde bulunmuştur: “Komiser, 2017 anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girmesinden beri uygulamanın ve yargı bağımsızlığını hiçe sayan çeşitli önlemlerin etkilerinin Avrupa Konseyi'nin birçok organı tarafından dile getirilen endişelerin geçerliliğini teyit ettiğini gözlemler: Yargı, kuvvetli bir şekilde siyasi amaç ima eden surette, giderek tekdüze ve partizan kararlar veriyor görünmektedir.”¹⁷ Bu gözlem Komiserin ceza yargısının işleyişine ilişkin şu saptamalarla birlikte ele alındığında yargıya ilişkin durumun vahameti ve reform ihtiyacının aciliyeti daha da açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır: “Özetle, ceza kanunu hükümlerinin uygulanmasına ilişkin müzmin birçok sorun devam etmekte olsa da, durum son yıllarda ciddi biçimde kötüye gitmiştir. Bunun sonucunda, Komiser, AİHS'de güvence altına alınmış haklar ve özgürlüklere yapılan hukuka aykırı müdahalelerin hem kapsam hem ölçek bakımından arttığını gözlemler. Hukuk devleti olmak için gerekli olan, masumiyet karinesi, suçların geriye yürümezliği, aynı suçtan iki kere yargılama yapılamayacağı, ayrıca hukuk güvenliği ve suç teşkil eden eylemlerin öngörülebilir olması gibi hukukun en temel ilkelerinin yargı içinde göz ardı edilmesi öyle bir seviyeye varmıştır ki, siyasi otoriteye yönelik muhalif bir yorum veya eleştirinin, Türk savcı ve mahkemeleri tarafından suç faaliyeti olarak yorumlanıp

2011-2017 arasında altı yılda yüksek mahkemelerin üye sayılarında ve dairelerinin oluşumu, daire ve kurul başkanlıklarına seçilme koşullarında dört kez yapısal değişiklik yapılmıştır. Yüksek mahkemelerin altı yılda dört köklü reforma tabi tutulmasının makul bir nedeni olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

¹⁵ Selahattin Demirtaş v. Turkey (2) [GC], no. 14305/17, 22.12.2020, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207173>

¹⁶ *Ibid.* Para. 434.

¹⁷ AK İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatovic, Türkiye Ziyaret Raporu, **CommDH(2020)1, 19.02.2020, para. 32**, <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-turkey-by-dunja-mijatovic-council-of-europe-com/168099823e>

Toplamda 4500'e yakın (tüm hâkim ve savcılarının yaklaşık üçte biri) haklarında ayrıntılı bir soruşturma yürütülmeden ve somut fiil isnadında bulunulmadan listeler halinde meslekten çıkarılmıştır

yorumlanmayacağını iyiniyetle ve objektif olarak kestirebilmek neredeyse imkansız hale gelmiştir.”¹⁸

Durumun bu derece vahim hale gelmesinin temel nedenlerinden birinin de 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında gerçekleştirilen tasfiyelerin yöntemi ve yeni alınan hâkim ve savcılarının belirlenme usulü olduğunun altını çizmek gerekir. Darbe girişiminin hemen ertesi günü daha önceden listelendiği anlaşılan 2500'den fazla hâkim ve savcı görevden uzaklaştırılmış ve haklarında tutuklama kararı verilmiştir. Toplamda 4500'e yakın (tüm hâkim ve savcılarının yaklaşık üçte biri) haklarında ayrıntılı bir soruşturma yürütülmeden ve somut fiil isnadında bulunulmadan listeler halinde meslekten çıkarılmıştır.¹⁹ Anayasa Mahkemesi üyeleri, HSYK üyeleri, Yargıtay ve Danıştay üyelerinin de aralarında bulunduğu bu kişiler hakkında görevi kötüye kullanma, meslek ilkelerine aykırı hareket etme gibi somut herhangi bir fiil isnadında bulunulmamış; Gülençi yapılanma ile herhangi bir şekilde irtibatı veya iltisakı olduğu gerekçesiyle haklarında işlem yapılmıştır. OHAL dönemi sona ermesine rağmen HSK'nın bu şekilde meslekten çıkarma yetkisi 7145 sayılı Kanun'un 26. maddesi ile 375 sayılı KHK ya eklenen Geçici 35. maddesi ile üç yıl daha uzatılmıştır. HSK 2020 yılında bu yetkisine dayanarak toplam dört seferde 28 hâkim ve savcıyı meslekten çıkarmıştır.²⁰ İlk ihraç kararlarından itibaren dört yıldan uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen Danıştay hâlâ bu ihraçlara ilişkin bir karar vermemiştir.

Hukuka aykırı davranan, yetkisini kötüye kullanan, hukukun gerekleri yerine dışarıdan aldığı talimatlarla hareket eden hâkim ve savcılarının yasaların öngördüğü şekilde yaptırıma tabi tutulması hukuk devletinin bir gereğidir. Aynı zamanda birey hak ve özgürlüklerine saygı da mesleğin gereklerine aykırı hareket eden hâkim ve savcılarının meslekte tutulmamasını gerektirir. Ancak bu yaptırımların hukuk devletinin gereklerine uygun olarak, hukuka aykırı fiiller dolayısıyla ve hukuki usullere ve savunma haklarına uyularak gerçekleştirilmesi de hukuk devletinin bir gereğidir.

Hâkimlik teminatının, yargı bağımsızlığının en önemli güvencelerin biri olduğu dikkate alındığında, çok sayıda hâkim ve savcının somut bir fiil ithamı

¹⁸ Ibid, para. 50.

¹⁹ Ibid, para. 19-20.

²⁰ HSK'nın 11.03.2020 tarihli ve 2020/46 sayılı kararı ile üç, 10.07.2020 tarihli ve 2020/127 sayılı kararı ile bir, 14.10.2020 tarihli ve 2020/136 sayılı kararı ile 11 ve 27.11.2020 tarihli ve 2020/604 sayılı kararı ile 13 hâkim ve savcının görevine son verilmiştir.

olmaksızın ve usulü güvencelere uyulmaksızın görevden çıkarılması suç ve cezaların kanuniliği ilkesi açısından sorun oluşturduğu gibi görevdeki hâkim ve savcılar üzerinde de bir korku ikliminin doğmasına da neden olmuştur.²¹

Darbe girişimi sonrasında 10.000'den fazla yeni hâkim ve savcı alınmıştır. Bu hâkim ve savcı alımlarında asgarî puan alma koşulu kaldırılmış ve yapılan sınavlarda çok düşük puan alanların da mülâkat yoluyla mesleğe kabulü mümkün hale gelmiştir. Hakimliğe giriş yaşı yükseltilerek avukatlık yapan kişilerin de mesleğe kabul edilmesinin önü açılmıştır. Ancak aday seçiminin şeffaf yürütülmemesi ve tamamen Adalet Bakanlığının kontrolündeki komisyon tarafından gerçekleştirilmesi ve daha önce siyasi parti teşkilatlarında görev almış çok sayıda kişinin hâkim veya savcı yapılması adayların belirlenmesi sürecinde siyasî kadrolaşma kuşkusu doğurmuştur.

Bütün bunların sonucu olarak yargı, yürütmenin bir uzantısı görünümüne bürünmüş gibi görünmektedir. Açılan ve açılmayan soruşturma ve kovuşturmalar, verilen kararlar objektif üçüncü kişilerin gözünde hukukun ve yasaların gereğinden ziyade yürütmenin dilek ve isteklerine cevap verme kaygısı güdüldüğü izlenimi yaratmaktadır. Yargıya güven büyük ölçüde zayıflamıştır.

En fazla itibar edilen endekslerden biri olan *Dünya Adalet Projesinin* yıllık olarak yayınladığı Hukukun Üstünlüğü Endeksinde Türkiye, 2015 yılında değerlendirmeye alınan 108 ülke arasında 80. sırada iken 2020 yılında 128 ülke arasında 107. sırada yer almıştır.²² Aynı dönemde puanı 46'dan 43'e düşmüştür. Ancak bazı alt göstergelerde durum çok daha vahimdir. Hukukun Üstünlüğü endeksi sekiz kategoride 44 alt-faktöre göre puanlama yapmaktadır. 2020 Endeksinde dört alt faktördeki durum manzarayı ortaya koymaktadır:

- ◆ “Yargı, hükümet üzerinde etkili denetim sağlayabilecek bağımsızlığa ve güce sahip mi?” şeklindeki Faktör 1.2'de Türkiye'nin puanı 32 olup 128 ülke içinde 114. sırada yer almaktadır.
- ◆ “Kamu hizmetlerinde, istihdamda, mahkemelerde ve adalet sisteminde sosyo-ekonomik statü, cinsiyet, etnik köken, din, milli köken, cinsel ter-

²¹ Türkiye'de ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğüne ilişkin memorandum, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muižnieks, CommDH(2017)5, 15 Şubat 2017, [https://rm.coe.int/ref/CommDH\(2017\)5](https://rm.coe.int/ref/CommDH(2017)5)

²² <https://www.worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2020/Turkey/>

Açılan ve açılmayan soruşturma ve kovuşturmalar, verilen kararlar objektif üçüncü kişilerin gözünde hukukun ve yasaların gereğinden ziyade yürütmenin dilek ve isteklerine cevap verme kaygısı güdüldüğü izlenimi yaratmaktadır. Yargıya güven büyük ölçüde zayıflamıştır.

hukuk devletindeki gerileme ile ekonomik göstergelerdeki gerileme, yatırımların azalması, işsizliğin artması, eğitimden, sağlığa, tarımdan, ulaştırmaya tüm kamu hizmetlerinin niteliğinin ve kalitesinin zayıflaması arasında doğrudan bir bağ olduğu açıktır. Nitekim hükümet de durumun farkındadır ve ekonomide iyileşme sağlayabilmek için yargı ve adalet reformu yapacağını ilan etmektedir.

cih veya cinsel kimlik nedeniyle ayrımcılık var mı?” şeklindeki Faktör 4.1’de Türkiye’nin puanı 37 olup 128 ülke içinde 127. sırada yer almaktadır.

- ◆ *“Hukuk yargılamasında sosyo-ekonomik statü, cinsiyet, etnik köken, din, milli köken, cinsel tercih veya cinsel kimlik nedeniyle ayrımcılık var mı?”* şeklindeki Faktör 7.2’de Türkiye’nin puanı 26 olup 128 ülke içinde 126. sırada yer almaktadır.
- ◆ *“Ceza yargısı, hükümet ve siyasi etkilerden bağımsız mı?”* şeklindeki Faktör 8.6’da Türkiye’nin puanı 13 olup 128 ülke içinde 124. sırada yer almaktadır.
- ◆ Ana kategorilerde de *“Hükümet üzerinde etkili denetim var mı?”* şeklindeki birinci kategoride 30 ortalama puanla 128 ülke içinde 124. sırada, *temel hak ve özgürlüklere* ilişkin dördüncü kategoride 32 puanla 128 ülke içinde 123. sırada yer almaktadır.²³

Bütün bu göstergeler Türkiye’de hukuk ve adalet sorununun mevcut hükümet sisteminden bağımsız olmadığını ve köklü bir sistem değişikliğine gitmeden kısmî düzenlemelerle bu sorunların çözülemeyeceğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan hukuk devleti sorununun yalnızca adliyeye işi düşenlerin değil, topyekûn ulusun sorunu olduğunu göstermektedir. Zira hukuk devletindeki gerileme ile ekonomik göstergelerdeki gerileme, yatırımların azalması, işsizliğin artması, eğitimden, sağlığa, tarımdan, ulaştırmaya tüm kamu hizmetlerinin niteliğinin ve kalitesinin zayıflaması arasında doğrudan bir bağ olduğu açıktır. Nitekim hükümet de durumun farkındadır ve ekonomide iyileşme sağlayabilmek için yargı ve adalet reformu yapacağını ilan etmektedir.

2019 yılında Yargı Reformu Strateji Belgesi yayınlanmıştır.²⁴ Ancak bunu takip eden yargı reformu paketlerinde yapısal iyileşme sağlayacak hiçbir adım atılmamıştır. Nitekim Avrupa Komisyonu, yargı bağımsızlığındaki geriye gidişin sistemik bir sorun olduğuna dikkat çekerek Yargı Reformu Stratejisinin yargı bağımsızlığına ilişkin temel sorunlara ilişkin herhangi bir çözüm önerisi içermediğine, özellikle Venedik Komisyonu ve Avrupa Komisyonu tarafından yıllık raporlarda üzerinde durulan temel konularda herhangi bir öneri getirilmediğine dikkat çekmiştir. Hâkim ve savcılarının usulî güvencelere uyulmaksızın atılması, HSK üyelerinin atanması, hâkim ve savcı istihdamında objektif,

²³ <https://www.worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2020/Turkey/>

²⁴ <https://yargireformu.adalet.gov.tr/>

liyakate dayalı, yeknesak ve önceden açıklanmış ölçütlerin belirlenmesi gibi konularda herhangi bir değişiklik öngörülmediği belirtilmiştir. Ayrıca yetkileri çok eleştirilen sulh ceza hakimliklerinin kaldırılmasına yönelik herhangi bir hedeften söz edilmediği de vurgulanmıştır.²⁵

Hükümet yetkilileri 2021 yılının reform yılı olacağı yönünde açıklamalar yapmaktadır. Herhangi bir alanda ülkeyi ileri götürecek bir gelişmenin sağlanması bütün vatandaşlar için hukuk güvenliğinin sağlanmasına bağlıdır. Bu nedenle de gerçek bir reformun yargının bağımsızlığını, tarafsızlığını ve yetkinliğini güçlendirecek bir kurumsal çerçevenin oluşturulmasına bağlı olduğu göz önünde tutulmalıdır.

Türkiye’de tüm yargının yönetimi merkezî bir şekilde HSK’nın yetkisine verildiğinden bu kurulun yetkilerinin ve yapısının yeni baştan ele alınması ve hatta tüm yargıyı kontrol eden merkezî konumunun yeniden düşünülmesi kaçınılmazdır. Belki de reforma HSK’nın yargının yönetimindeki merkezî konumunu sona erdirmekle başlanmalıdır. Daha adem-i merkeziyetçi bir yapının çoğulculuğu sağlamaya önemli bir katkısının olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun için hakim ve savcıların ayrı kurullara tabi olması, kurulların bazı yetkilerinin kısıtlanması (coğrafi güvence yoluyla tayin yetkisinin kaldırılması), bazı yetkilerin farklı daireler arasında paylaşılması önerilebilir.

Elbette yargıya ilişkin sorunların çözümü ülkenin diğer siyasal ve yapısal sorunlarından özellikle de hükümet sistemine ilişkin anayasal mimariden bağımsız değildir. 2017 değişiklikleri ile öngörülen hükümet sistemi her türlü yetkiyi tek elde toplayan başkancı bir yapı öngörmektedir. Bu yapı olduğu gibi kaldığı sürece yargının bağımsızlığını kurumsal olarak güvence altına alacak bir kurumsal çerçeve kurmak neredeyse imkânsız görünmektedir. Bu nedenle yargı reformunu daha kapsamlı bir reformun, hatta yeni bir anayasa yapımının bir parçası olarak düşünölmek zorundadır.

Türkiye bir süredir anayasal ilke ve kuralların sistematik olarak göz ardı edildiği bir sürece girmiştir. Bu, devlet kurumsallığının zayıflamasına ve yönetimde keyfiliğin hâkim olmasına işaret etmektedir. Bazı yazarlar bu süreci “anayasasızlaştırma” olarak nitelendirmişlerdir.²⁶ Anayasasızlaştırma sürecinin temel bileşenlerinden biri yasaların ulusun temsilcilerinin rasyonel müzakereleriyle kabul edilmesini fiilen engelleyen torba kanun uygulama-

2017 değişiklikleri ile öngörülen hükümet sistemi her türlü yetkiyi tek elde toplayan başkancı bir yapı öngörmektedir. Bu yapı olduğu gibi kaldığı sürece yargının bağımsızlığını kurumsal olarak güvence altına alacak bir kurumsal çerçeve kurmak neredeyse imkânsız görünmektedir

²⁵ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_20_1791

²⁶ Kemal Gözler, 1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme, <https://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma.htm>

Torba kanun uygulaması yasaların müzakere edilmesini fiilen engellediği gibi, hukuk devletinin en asgari koşulu olan belirlilik, erişilebilirlik ve öngörülebilirlik ilkelerine aykırı, içeriği bakımından da temel hakları ihlal eden anayasaya aykırı yasaların çıkarılmasına sebep olmaktadır.

sıdır. Torba kanun uygulaması yasaların müzakere edilmesini fiilen engellediği gibi, hukuk devletinin en asgari koşulu olan belirlilik, erişilebilirlik ve öngörülebilirlik ilkelerine aykırı, içeriği bakımından da temel hakları ihlal eden anayasaya aykırı yasaların çıkarılmasına sebep olmaktadır. Anayasanın fiilen askıya alınmasını mümkün kılan bir siyasal konjonktürde herhangi bir reform olasılığının gerçekçi olmadığı açıktır. Dolayısıyla burada dile getirilecek önerilerin muhatabı, samimi olarak hukuk devletine bağlı, kurumsal çözüm talebinde bulunan aktörlerdir.

Siyasal aktörlerin kendi siyasal çıkarlarını maksimize etme çabalarının olağan karşılanması gerekir. Ancak hukuk güvenliğinin olmadığı bir ülkede hiç kimsenin hakkı güvence altında olmadığı gibi, siyasi aktörlerin uzun dönem çıkarlarının da güvence altında olmayacağı açıktır. Oyunun kurallarını kendi çıkarlarına göre belirleyen ya da eğip bükenlerin kısa dönemde bazı avantajlar elde etseler de uzun dönemde hüsrana uğradığı tarihî bir vakiydir. John Rawls'un belirttiği gibi âdil kurallar ancak aktörlerin kendi sosyal ve siyasal konumlarının bilgisinden mahrum olduğu cehalet perdesi arkasında tespit edilebilir.²⁷ Yani aktörler kendi konumlarını dikkate alarak kendilerine avantaj sağlayacak kuralların konulmasında ısrar ederlerse âdil kurallar konulamaz. Ancak belirtmek gerekir ki, herhangi bir verili zamanda siyasî aktörlerin işgal ettiği konum kalıcı değildir. Siyasî aktörlerin gücü ve konumu her zaman değişebilir. Bu nedenle oyunun kurallarının âdil olması uzun dönemde her aktörün lehinedir. Bu konuda asgari bir mutabakatın sağlandığı bir siyasal konjonktürde gerçekçi bir reform olasılığının doğacağı açıktır. Bundan dolayı siyasî aktörlerin öncelikle böyle bir mutabakat için çaba göstermesi bir zorunluluktur.

3. YARGI BAĞIMSIZLIĞINA İLİŞKİN ULUSLARARASI STANDARTLAR

Yargı bağımsızlığına ilişkin uluslararası standartlar pek çok belgede açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Evrensel düzeyde Birleşmiş Milletlerin organları, bölgesel düzeyde ise Avrupa Konseyi organları tarafından yayınlamış pek çok belge bulunmaktadır. Yargı bağımsızlığı âdil yargılanma hakkının bir gereği olarak uluslararası sözleşmelerde de yer almaktadır. Uluslararası Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi'nin 14. maddesinde âdil yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır. Buna göre "Herkes, mahkemeler ve yargı yerleri önünde eşittir. Herkes, hakkındaki bir suç isnadının veya hak ve

²⁷ John Rawls, Bir Adalet Teorisi, çev. Vedat Ahsen Coşar, Siyasal Kitabevi, 2019.

yükümlülükleri ile ilgili bir hukukî uyumsuzluğun karara bağlanmasında, kanunla kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir...”

İnsan Hakları Komitesi bu maddede yer alan bağımsız ve tarafsız mahkeme önünde yargılanma hakkına ilişkin olarak 32 Nolu Genel Yorumunda şöyle demiştir.

“Madde 14 paragraf 1’deki anlamıyla bir yargı organının yetkililiği, bağımsızlığı ve tarafsızlığı, herhangi bir istisna tanımayan, mutlak bir haktır. Bağımsızlık gerekliliği, özellikle, yargıçların atanmasında izlenen usuller ve aranan vasıflarla; zorunlu emeklilik yaşına veya görev bitimine kadar görev güvencesiyle; bunların olduğu yerlerde terfi, tayin, el çektirme ve görevden alma gibi işlemleri düzenleyen kurallarla ve yargının, yürütmenin ve yasamanın politik müdahalelerinden fiilen bağımsız olmasıyla ilgilidir. Devletler, yargının bağımsızlığını güvence altına alacak; tayin, ücret, görevlendirme, terfi, el çektirme, disiplin cezaları ve görevden alma gibi işlemleri net usullere ve nesnel ölçütlerle sağlayan yasalar hazırlayarak yargıçları, kararlarında herhangi bir siyasal etkiden koruyacak önlemleri almalıdırlar. Yargı ve yürütmenin işlev ve yetkilerinin birbirinden net biçimde ayırt edilemediği veya bunlardan ikincisinin birincisini denetleyip yönlendirebildiği durumlar bağımsız yargı nosyonuyla bağdaşmaz. Yargıçların çıkar çatışmalarına ve sindirmeye karşı korunmaları gerekir. Bağımsızlıklarını güvence altına almak için, görev süreleri, bağımsızlıkları, güvenlikleri, ücretleri, hizmet koşulları ve emeklilik yaşları dahil olmak üzere yargıçların statüleri yeterli hukuksal güvenceye sahip olmalıdır.”²⁸

Komite, hâkimlerin hangi hallerde görevine son verilebileceğini de ortaya koymuştur. Buna göre yargıçlar, ancak yanlış tutum ve ehliyetsizlikle ilgili ciddî durumlarda, anayasa veya yasalarda belirlenmiş nedenlerle nesneliliği ve tarafsızlığı sağlayan adil usuller çerçevesinde görevlerinden alınabilirler. Yargıçların görev süreleri bitmeden, somut bir gerekçe gösterilmeden ve böyle bir tasarrufa karşı etkili hukuk yolları açık tutulmadan yürütme tarafından görevden alınmaları yargının bağımsızlığı ilkesiyle bağdaşmaz. Aynı durum, örneğin, yargıçların yolsuzluğa karıştıkları iddiasıyla, yasanın öngördüğü usullerin hiçbirine başvurulmaksızın, yürütme tarafından görevlerinden alınmaları için de geçerlidir.²⁹

²⁸ İnsan Hakları Komitesi, Mahkemeler Önünde Eşitlik ve Adil Yargılanma Hakkına ilişkin 32 Nolu Genel Yorum, (2007), para.19, <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/ef7bb6e002bf95d5e806892e55432758.pdf>

²⁹ *Ibid.*, para 20.

Yargıçların görev süreleri bitmeden, somut bir gerekçe gösterilmeden ve böyle bir tasarrufa karşı etkili hukuk yolları açık tutulmadan yürütme tarafından görevden alınmaları yargının bağımsızlığı ilkesiyle bağdaşmaz.

Tarafsızlıkla ilgili olarak Komite, tarafsızlık gerekliliğinin iki yönü olduğunu belirtmiştir. Birincisi, yargıçlar kişisel görüş ve önyargılarının kararlarını etkilemesine izin vermemeli, önlerindeki davayla ilgili peşin hükümlerden kaçınmalı, bir tarafın çıkarlarını diğer taraf aleyhine kollayan davranışlardan uzak kalmalıdır. İkincisi, yargı organı makul bir gözlemciye de tarafsız görünmelidir. Örneğin, iç düzenlemelere göre vasıfsız sayılması gereken bir yargıcın katılımından önemli ölçüde etkilenecek bir organ normal koşullarda tarafsız sayılamaz.³⁰

BM Hâkimlerin ve Avukatların Bağımsızlığı Özel Raportörü Leandro Despouy İnsan Hakları Konseyine Sunduğu “Yargı Bağımsızlığının Güvenceleri/Uluslararası Adalet Alanındaki Önemli Gelişmeler” temalı raporunda hâkim ve savcıların atanmasına ilişkin olarak yargı bağımsızlığına ilişkin temel ilkelere uyulmasını, bu çerçevede yargıç atamalarının dürüstlük ve yetenek temelinde yapılması gerektiğini ve atamaya ilişkin hangi yöntem kabul edilirse edilsin uygun olmayan amaçlarla yargıç atanmasının önüne geçecek güvencelerin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca atamalarda şeffaflığın ve hesap verebilirliğin önemine dikkat çekmiştir.³¹ Dünyada hâkimlerin atanmasına ilişkin çok farklı yöntemlerinin bulunduğuna dikkat çeken Özel Raportör, siyasî atama, halk tarafından seçme, kooptasyona dayalı atama (salt hâkimlerden oluşan kurullarca), çoğulcu temsile dayalı yargı kurulları tarafından atama, ve bu yöntemlerin çeşitli şekillerde birleşiminden oluşan pek çok farklı yöntemin hangisi kabul edilirse edilsin belirtilen temel güvenceleri içermesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çerçevede yargıçların bağımsızlığını sağlamak ve en uygun adayların atanmasını güvence altına almak için atamaların objektif kriterlere göre gerçekleştirilmesinin önemini vurgulamış ve atamaların yalnızca liyakate göre gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.³² Siyasî atamaya izin verilen durumlarda aday seçiminin bağımsız kurullarca objektif ölçütlere göre belirlenmesi ve bu şekilde önerilen adayların haklı bir neden olmadıkça reddedilmemesi ve söz konusu reddin yine önceden ilân edilmiş objektif kriterler çerçevesinde mümkün olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, ret kararının gerekçeleriyle birlikte yazılı olarak kamuoyuna açıklanması ge-

³⁰ *Ibid.*, para 21.

³¹ BM Hakimler ve Avukatların Bağımsızlığı Özel Raportörü Leandro Despouy, “Yargı Bağımsızlığının Güvenceleri/Uluslararası Adalet Alanındaki Önemli Gelişmeler” Konulu Tematik Rapor, (2009), para. 23. (BM İnsan Hakları Konseyi, Belge A/HRC/11/41, 24.03.2009),

³² *Ibid.*, para. 30.

rektiği de vurgulanmıştır. Böyle bir usul seçim ve atama sürecinin şeffaflığının ve hesap verilebilirliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinde güvence altına alınan âdil yargılanma hakkının temel unsurlarından biri de kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma hakkıdır. AİHM içtihadına göre, bir mahkemenin bağımsızlığına kanaat getirebilmek için, şu unsurlara bakılması gerekir: üyelerinin atanma biçimi ve görev süreleri, dışarıdan gelen baskılara karşı teminatların bulunması ve mahkemelerin demokratik bir toplumda kamuoyuna telkin etmesi gereken güven düşünüldüğünde bağımsız oldukları görüntüsünü verip vermedikleridir.³³

Tarafsızlık ise davanın çözümünü etkileyecek bir önyargı, tarafgirlik ve menfaatin bulunmaması, özellikle mahkemenin veya üyelerinden bazılarının taraflara karşı, onların leh ve aleyhinde bir duygu veya çıkarıya sahip olmaması olarak tanımlanmaktadır.³⁴ Mahkeme, tarafsızlık sorununu, öznel ve nesnel olmak üzere iki açıdan değerlendirmektedir. Mahkemenin Piersack/Belçika kararında, bu ayırım şöyle formüle edilmiştir: “Her ne kadar tarafsızlık normalde önyargılı veya peşin hükümlü olmamak anlamına gelse de, bunun, sözleşmenin 6. maddesi kapsamında varlığı ya da yokluğu çeşitli yöntemlerle sınanabilir. Bu bağlamda, öznel yaklaşım, yani belirli bir yargıcın belirli bir davadaki şahsî hükmünün değerlendirilmesi ile yargıcın bu anlamda tüm meşru şüpheleri bertaraf etmeye yetecek teminat sağlayıp sağlamadığını belirleyecek nesnel yaklaşım arasındaki farka işaret edilebilir.”³⁵

Buna göre, öznel tarafsızlık, hâkimin, görmekte olduğu bir davadaki kişisel tutumuna ilişkindir ve o davada taraflardan birine yönelik önyargılı bir yaklaşımı, özel bir kanaati olmaması anlamına gelir. Buna karşılık, nesnel tarafsızlık, kurum olarak mahkemenin yarattığı dışsal algıya, bıraktığı izlenime ilişkindir ve mahkemenin güven veren, objektif bir görünüme sahip bulunmasını, tarafgirlik konusunda makul her türlü şüpheyi ortadan kaldıracak nitelikteki bütün tedbirlerin alınmış olmasını gerektirir. Ancak bu iki kavram arasında keskin bir ayırım yapmak mümkün değildir. Çünkü bir yargıcın davranışları yalnızca objektif bir gözlemcinin tespit edebileceği eksiklikler içermeyebilir, aynı zamanda kendi öznel yargılarıyla hareket ettiğine de

AİHM içtihadına göre, bir mahkemenin bağımsızlığına kanaat getirebilmek için, şu unsurlara bakılması gerekir: üyelerinin atanma biçimi ve görev süreleri, dışarıdan gelen baskılara karşı teminatların bulunması ve mahkemelerin demokratik bir toplumda kamuoyuna telkin etmesi gereken güven düşünüldüğünde bağımsız oldukları görüntüsünü verip vermedikleridir.

³³ *Findlay v. the United Kingdom*, 25.02.1997, § 73, *Reports* 1997-I; *Brudnicka and Others v. Poland*, no. 54723/00, § 38, ECHR 2005-II

³⁴ *Fey v. Austria*, 24.02.1993, §§ 27, 28 ve 30, *Series A* no. 255-A; *Wettstein v. Switzerland*, no. 33958/96, § 42, ECHR 2000XII

³⁵ *Piersack v. Belgium*, no. 8692/79, § 30, 01.10.1982

işaret edebilir.³⁶ Bu durumlarda öznel tarafsızlığa dair somut delil gösterile-mese bile objektif tarafsızlık ilâve güvenceler sağlar. Bu bağlamda dışarı-dan görünümün de önemi vardır, yani adalet sağlanmakla yetinilmemeli, aynı zamanda adaletin sağlandığı gösterilmelidir de. Demokratik bir top-lumda mahkemelerin halka güven vermesi önemlidir.³⁷ Ayrıca bağımsızlık ile objektiflik/tarafsızlık arasında da yakın bir ilişki vardır, bu nedenle de bazı durumda birlikte incelenmeleri gerekebilir.³⁸

Avrupa Konseyinin diğer organları da yargının tarafsızlığına ve bağımsız-lığına ilişkin pek çok belge ortaya koymuştur. Bu meyanda, Bakanlar Ko-mitesi'nin 2010 tarihli Hâkimler Hakkında Bağımsızlık, Etkinlik ve Sorumlu-luklar başlıklı Tavsiye Kararı (CM/Rec(2010) 12), Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyi'nin 2001 tarihli Yargı Bağımsızlığı ve Hâkimlerin Azledilemezliği hakkında 1 Nolu Görüşü ve 2007 tarihli Toplumun Hizmetinde Yargı için Kurul hakkında 10 Nolu Görüşü ve Venedik Komisyonu'nun konu hakkın-daki çok sayıda görüşünden söz edilebilir.³⁹

Venedik Komisyonu tarafından 2016 yılında kabul edilen Hukukun Üstün-lüğü Kontrol Listesinde yargının bağımsız olması gereği belirtilerek bağım-sızlığın dışarıdan gelecek uygunsuz etkilere karşı güvence altına alınmış olması, özellikle yürütme erkinin siyasî etki ve manipülasyonlarına karşı güvence altında olması gereğine yer verilmiştir. Bu gerekliliğin, temel de-mokratik ilke olan kuvvetler ayrılığının bir parçası olduğu ve hâkimlerin siyasî etki ve manipülasyona tabi olmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁰ Bu çerçevede yargıçların atanma ve terfilerinin siyasî ya da şahsî mülâhaza-lara dayanmaması ve bunu engellemek için sistemin sürekli denetlenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.⁴¹

³⁶ *Kyprianou v. Cyprus* [GC], no. 73797/01, § 119, ECHR 2005-XIII

³⁷ *Morice v. France* [GC], no. 29369/10, § 78, ECHR 2015, and *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, no. 21722/11, § 106, ECHR 2013

³⁸ *Ali Rıza and Others v. Turkey*, nos. 30226/10 5506/16, §§ 197-199, 28.01.2020

³⁹ Bkz. Venedik Komisyonu, Yargı Sisteminin Bağımsızlığı Hakkında Rapor, Kısım I: Hakimlerin bağımsızlığı, CDL-AD(2010)004, 16 Mart 2010. Venedik Komisyo-nu, ayrıca, yargının ve bireysel olarak hakimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığını değerlendirmede esas alınacak referans noktalarını tespit etmiştir, Hukukun Üstünlüğü Kontrol Listesi, CDL-AD (2016)007, 18 Mart 2016.

⁴⁰ Venedik Komisyonu, Rule of Law Checklist (CDLAD(2016)007), 106. Genel Kurul (11-12 Mart 2016), para. 74.

⁴¹ *Ibid.* Para. 79.

Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyi (AHDK) 2001 yılında yayınladığı Yargı Bağımsızlığı ve Hâkimlerin Azledilemezliğine İlişkin Standartlar konusundaki 1 Nolu Görüşünde yargı bağımsızlığının mantığını şöyle açıklamıştır:

“10. Yargı bağımsızlığı hukukun üstünlüğü için bir ön şart ve adil yargılanmanın temel bir teminatıdır. Hâkimler “vatandaşların hayatları, özgürlükleri, hakları, sorumlulukları ve mal varlıkları üzerinde nihai kararı vermekle görevlendirilmişlerdir” Onların bağımsızlığı, kendi menfaatleri için bir ayrıcalık veya imtiyaz olmayıp, adaleti arayan ve bekleyenlerin menfaatine olarak ihdas edilmiştir.

11. Bu bağımsızlık genel manada topluma karşı olmakla birlikte özellikle hâkimin üzerinde karar vereceği ihtilafın taraflarına karşı da olmalıdır. Yargı, modern demokratik devletin üç temel ve eşit erkenden birisidir. Diğer iki erkle ilgili çok önemli görev ve işlevlere sahiptir. Hükümetlerin ve idarenin eylem ve işlemlerinden dolayı sorumlu tutulabilmesini sağladığı gibi; yasamaya ilişkin olarak, kabul edilmiş olan mevzuatın uygulanmasını ve artan veya azalan şekilde mevzuatın anayasa veya başka bir üst norma (Avrupa Birliği normları gibi) uygunluğunu temin etmektedir. Bu manada görevlerini yerine getirebilmek için, yargının bu organlardan bağımsız olması ve bu bağımsızlığın, anılan organlarla uygunsuz ilişkilerden ve onların etkisinden varesteliği de içermesi gerekmektedir. Bağımsızlık böylece tarafsızlığın teminatı olmaktadır. Bu durumun, bir hâkimin kariyerinin, eğitimden atamaya ve terfiden disiplin işlemlerine kadar hemen her yönü üzerinde etkileri vardır.

12. Yargı bağımsızlığı, hâkimler cihetinden tam bir tarafsızlığın var olduğu ön kabulüne dayalıdır. Taraflar kim olursa olsun, hâkim kararını verirken tarafsız olmalıdır ve bu tarafsızlık, hâkimin bağımsız bir şekilde yargılama yapmasına engel olan –veya engel olarak görülebilecek- her türlü bağlantı, eğilim veya yanlılıktan uzak olması demektir. Bu haliyle, yargı bağımsızlığı, “hiç kimse kendi davasının hâkimi olamaz” şeklindeki temel ilkenin detaylı bir şekilde ifade edilmesidir. Bu ilkenin, yalnızca herhangi bir ihtilafın tarafı olan kimseleri aşan bir etkisi vardır. Yalnızca bir ihtilafın tarafları değil, toplum bir bütün olarak yargıya güvenebilmelidir. Bu sebeple bir hâkim yalnızca tüm uygunsuz bağlantı, yanlılık veya etkiden uzak olmakla kalmamalı, aynı zamanda makul bir gözle bakıldığında da bu uzaklık görülebilmelidir. Aksi halde, yargının bağımsızlığına olan güven temelinden sarsılabilir.

13. Yukarıda ifade edildiği şekli ile yargı bağımsızlığının mantığı, bu kavramın uygulamadaki neticelerini ölçebilecek bir ölçü koymaktadır: bağımsızlığı sağlamak için gerekli olan özellikler ve her bir devlette anayasa veya daha alt bir hukuk normu ve günlük uygulama gibi varlığını mümkün kılacak araçlar. Bu görüşün odak noktası, bir davaya

Mükemmel yapısal reformlar, mükemmel yasal düzenlemeler yapılsa da, bunları uygulayan hukukçuların, uygulayıcıların nitelikleri artırılmadıkça ve daha da önemlisi zihniyetleri değiştirilmedikçe her zaman tıkanmalar yaşanması kaçınılmazdır.

bakan hâkimin kişisel tarafsızlığını (gerçekte ve görünüşte) gerekli gören ilkedен ziyade, toplumda yargı bağımsızlığını sağlayan genel kurumsal çerçeve ve teminatlardır. Her ne kadar bu iki konu örtüşüyor olsa da, ilk hususu CCJE'nin (AHDK) adli işler ve davranış standartları incelemesi çerçevesinde değerlendirmek önerilmektedir.”⁴²

Ülkemizde bu standartlara uygun bir yargı teşkilâtı ve yargı bağımsızlığını ve tarafsızlığını güvence altına alacak kurumsal çerçevenin oluşturulması için gerekli reformlara ilişkin önerilerimiz aşağıda yer almaktadır.

4. YARGI UNSURLARININ NİTELİĞİNİN ARTIRILMASINA İLİŞKİN ÖNERİLER

Adalet sisteminin işleyişinin kalitesinin ve niteliğinin artırılmasının ilk koşulu, sistemin bileşenleri olan avukat, hâkim ve savcılarının topyekûn niteliklerinin artırılmasıdır. Bu nedenle de hukuk eğitiminden başlamak üzere bir takım nitelik artırıcı yapısal önlemlerin alınması bir zorunluluktur. Zira mükemmel yapısal reformlar, mükemmel yasal düzenlemeler yapılsa da, bunları uygulayan hukukçuların, uygulayıcıların nitelikleri artırılmadıkça ve daha da önemlisi zihniyetleri değiştirilmedikçe her zaman tıkanmalar yaşanması kaçınılmazdır. Elbette en zor olan zihniyet değişimini sağlamaktır. Yukarıda sözünü ettiğimiz birey hak ve özgürlüklerine kuşkuyla bakan, farklılıkları tehdit olarak algılayan devletçi ve milliyetçi zihin dünyasının tüm topluma hâkim olduğu bir durumda, yargı mensuplarının bu zihniyetten sıyrılarak, devletin meşruiyetini evrensel hukuk ilkelerine bağlılıkta gören ve kendisini devlet ideolojisi karşısında tarafsız bir konuma oturtan ve hukukun üstünlüğünü her şeyin üstünde tutan bir zihniyet yapısına kavuşmaları hiç de kolay olmayacaktır. Ancak bütün bu zorluklara rağmen bu yönde çaba göstermekten başka bir çare bulunmamaktadır. Hukuk eğitiminin niteliğinin artırılması, kurumsal bağımsızlığın sağlanması ve en azından yüksek mahkemelere atanacak yargıçların bu zihniyet değişimini gerçekleştirmiş nitelikli yargıçlar arasından seçilmesi zihniyet dönüşümünde hızlanmaya yol açabilir.

Yukarıda açıklandığı gibi günümüzde hukukun üstünlüğüne, hakkaniyete ve adalete aykırı pek çok karar verildiği görülmektedir. Bu kararların önemli bir kısmı bilgisizlikten değil, kararı veren hâkimlerin vicdanî kanaatleri ile hareket etmedikleri için, siyasî erkin talep ve beklentilerini gözet-

⁴² Avrupa Hakimleri Danışma Konseyi, (2001) Yargı Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatına İlişkin Standartlar konusunda 1 Nolu Görüş, <https://www.anayasa.gov.tr/media/3675/12001.pdf>

mek zorunda olduklarını hissettikleri bir atmosfer içerisinde buldukları için bu tarz kararların verildiğini söylemek mümkündür. Yapısal ve kurumsal reformlarla bu atmosferin ortadan kaldırılması bir zorunluluktur. Ancak kurumsal güvenceler zayıfken de nitelikli ve dürüst yargıçların hukukun gereklerine uymaktan vazgeçmemeleri beklenir. Bu da nitelik sorununu gündeme getirmektedir.

Herhangi bir şekilde baskı altında bulunan yargıçların, bu baskılara karşı direnebilmeleri için, yargıçlıktan ayrılmaları durumunda açıklıkla sınanmayacakları bir konumda bulunmaları gerekir. Bu anlamda İngiltere örneği üzerinde durulabilir. İngiltere’de yargıçlık bir kariyer mesleği değildir; ileri yaşlarda tecrübeli hukukçular yargıç olarak atanmaktadır. Bu nedenle hukuk fakültesi mezunları doğrudan hâkim olamamakta, belli bir süre avukatlık yaptıktan, böylece hem toplumu tanıyıp hem de belli bir tecrübeye, belli bir kişisel olgunluğa kavuştuktan sonra hâkimlik mesleğine alınmaktadırlar. Bu şekilde atanmış yargıçların dışarıdan gelecek baskılara veya siyasal taleplere karşı çok daha dirençli olacaklarını tahmin etmek zor değildir. Almanya gibi ülkelerde hâkimlik bir kariyer mesleği olmakla birlikte, hem teminatlar çok güçlüdür hem de hâkim olarak çalışmaya başlamak için önce zor bir sınav süreci ve staj gerekmekte, daha sonra ise gözetim altında belli bir süre çalışma ve olumlu rapor alma gibi koşullar bulunmaktadır.⁴³

Dünyada en kolay hâkim-savcı olunabilen ülkelerden biri Türkiye’dir. Sadece merkezî bir sınav yapılmakta ve bu sınavda belli bir puanı aşan adaylar arasından kontenjanın üç katı aday mülâkata çağrılmaktadır. Mülâkat komisyonu tamamen Adalet Bakanlığı bürokratlarından oluşmakta ve siyasî referans mesleğe kabulde çok önemli bir rol oynamaktadır. Yaptırılan staj ve eğitimin ciddiyeti tartışmalı olduğu gibi, adaylık sonunda yapılan sınav da formaliteden öteye girmemektedir. Sınava girmek için ise herhangi bir iş tecrübesi, deneyim ya da genel bir sınavdan geçme gibi bir koşul aranmamaktadır. Dolayısıyla hâkim ve savcılar esas eğitimlerini lisansta almaktadır. Lisans eğitiminde ise oldukça fazla sorun bulunmaktadır. Bundan dolayı, nitelikli hâkim ve savcı için hem mesleğe giriş sisteminin hem de hukuk fakültesi eğitiminin baştan revizyona tâbi tutulması bir zorunluluktur.

⁴³ Adalet Bakanlığı, AB Ülkelerinde Hâkim ve Savcılık, Yüksek Yargı Organları, Yargı Kurulları (2016) <https://abgm.adalet.gov.tr/yayinlar/belgeler/ABUlkelerinde-HakimveSavcilikYuksekJargiOrganlariYargiUstKurullar%C4%B1.pdf>

Türkiye'nin mevcut ekonomik kapasitesi her yıl piyasaya girecek 15-20 bin yeni hukukçuya istihdam sağlayacak, onların onurlu bir yaşam sürmelerine yetecek gelir elde etmelerine imkân verecek büyüklükte değildir.

4.1. Hukuk Eğitimi

Öncelikle Türkiye'de hukuk fakültesi sayısı çok kısa sürede çok fazla artmıştır. 1990 yılında Türkiye'de toplam altı hukuk fakültesi⁴⁴ varken ve bu fakültelerde bile yeterli öğretim üyesi bulunmuyorken, 2010 yılında bu sayı 25'i devlet 33'ü vakıf üniversitesi olmak üzere 58'e çıkmış,⁴⁵ 2020 yılında ise 38'i devlet üniversitesi, 35'i vakıf üniversitesi ve 11'i Kıbrıs'ta olmak üzere toplam 84 hukuk fakültesi bulunmaktadır. Bu fakültelerin pek çoğunda yeterli öğretim üyesi bulunmamaktadır. Hatta bu fakültelerin yarısından fazlasında ilgili her anabilim dalında birer öğretim üyesi bile bulunmamaktadır.⁴⁶ Pek çok fakültede tek bir profesör bile bulunmamaktadır. Mevcut öğretim üyelerinin çok büyük bir kısmı doktor öğretim üyesidir. Öğretim üyelerinin yükseltilmesinde, özellikle doçentlik sınavında aranan koşullarda ciddi bir kolaylaştırma öngörülmüş olmasına rağmen manzara budur.

2020 yılında hukuk fakültelerinin toplam kontenjanı 16.327'dir.⁴⁷ Dolayısıyla hukuk fakültelerinde kayıtlı öğrenci sayısının 100.000'e yakın olduğunu tahmin etmek zor değildir. Türkiye'nin mevcut ekonomik kapasitesi her yıl piyasaya girecek 15-20 bin yeni hukukçuya istihdam sağlayacak, onların onurlu bir yaşam sürmelerine yetecek gelir elde etmelerine imkân verecek büyüklükte değildir. Hukuk eğitiminin lokalliği dolayısıyla Türkiye'de hukuk fakültesinden mezun olan bir gencin uluslararası piyasalarda eğitimine dayalı bir istihdam pozisyonu bulması son derece zordur. Bu nedenle fakülte sayılarının azaltılmasına paralel olarak kontenjanlar da düşürülmeli ve her öğrencinin kaliteli bir eğitim alabileceği ve verimli staj imkânlarından yararlanabileceği makul bir sayıda öğrenci hukuk fakültelerine kabul edilmelidir.

Bu kapsamda, işe ilk olarak hukuk fakültelerinin ıslahıyla başlanmalıdır. Türkiye'nin bu kadar sayıda hukuk fakültesine ihtiyacı yoktur. İlgili her anabilim dalında yeterli sayıda öğretim üyesi bulunmayan fakülteler kapatılmalı, mevcut öğretim üyeleri başka fakültele nakledilerek o fakültelerin öğretim üyesi kadrosu güçlendirilmelidir. Bu fakültelerdeki akademik kad-

⁴⁴ İstanbul Üniversitesi (1874), Ankara Üniversitesi (1925), Dokuz Eylül Üniversitesi (1978), Marmara Üniversitesi (1982), Selçuk Üniversitesi (1982), Dicle Üniversitesi (1982) ve Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi (1987) (1990 yılında Fakülte hukuken bulunmakla birlikte öğrencileri Ankara Üniversitesinde eğitim almaktaydı, fakültenin kadrolu öğretim üyesi bulunmamaktaydı).

⁴⁵ <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-91-660>

⁴⁶ <https://www.turkiyehukuk.org/hukuk-fakulteleri-akademisyen-sayilari/>

⁴⁷ <http://erhanerkut.com/egitim/2020-universite-kontenjanlari/>

roların kalitesine özel bir önem verilmelidir. Hukuk fakültelerinin öğretim üyelerinin iyi yetişmesi için imkânlar tanınmalı, her öğretim üyesinin okuyup yazacak derecede asgari bir yabancı dil bilmesi sağlanmalıdır. Yeterli öğretim üyesi bulunmayan, yeterli kütüphane ve kaynakları bulunmayan fakültelerin öğrenci almasına izin verilmemelidir.

Bir ülkedeki bütün meslek alanları çok önemlidir fakat tıp ve hukuk özellikle önemlidir. Bu iki meslekten mezun olan kişiler bu diplomayı toplum hayatını tehdit edecek şekilde ya da çok daha iyi bir yere taşımak için de kullanabilirler. Bu nedenle bu diplomaların hak edilerek verilmesi sağlanmalıdır. Bu bağlamda da hukuk fakültelerine giriş koşullarında değişikliğe gidilmeli, hukuk eğitimi ABD’de olduğu gibi üniversite mezuniyeti sonrası bir eğitime dönüşmelidir. Fakülteye gelen öğrenciler asgari bir bilgi birikimine ve olgunluğa sahip olmalıdır. Giriş sınavlarının objektifliği ve şeffaflığı güvence altına alınmalıdır. Eğer hukuk eğitiminin ikinci fakülte olması kabul edilmezse, hiç olmazsa hukuk fakültelerindeki eğitim 5 yıla çıkarılmalı ve bütün üniversitelerde uygulanmalıdır.

Yeterli öğretim üyesi ve imkânları bulunan fakültelerde müfredatın tespiti bakımından fakülteye yeterli esneklik sağlanmalıdır. Zorunlu derslerin sayısı azaltılmalı, öğrencilere ilgi alanlarına göre ders seçme imkânı tanınmalıdır. Anayasa Hukuku, Medeni Hukuk, İdare Hukuku, Ceza Hukuku ve Usul Hukuku, Hukuk Felsefesi ve Hukukî Argümantasyon dışındaki dersler zorunlu olmaktan çıkarılmalı öğrencilerin kendi ilgi alanlarında çok daha kapsamlı ve derinlemesine eğitim almaları sağlanmalıdır. Her şeyin fakültede öğretileceği düşüncesinden vazgeçilmelidir. Hukuk eğitimi pratik ile iç içe olmalıdır. Öğrencilerin tek bir dilekçe yazmadan, tek bir dava dosyası görmeden, mahkeme kararı okumadan mezun olması doğru değildir. Hukuk klinikleri yaygınlaştırılmalı, öğrencilerin vakalar üzerinden hukuku öğrenmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca, derslerden geçmek diploma almak için yeterli sayılmamalı, Almanya’da olduğu gibi bir mezuniyet sınavı getirilmelidir. Böylelikle gençlerin sadece sınavı geçmeye çalışacak kadar bilgi almaya odaklanılmasının önüne geçilebilecektir.

Pek çok ülkede hukuk fakültesi diploması hukuk mesleklerini icra etmek için yeterli görülmemektedir. Çoğu ülkede hukuk mezunları ortak bir eğitim ve staj dönemi geçirmekte ve oldukça ciddiye alınan bu staj ve eğitim sonunda girilecek sınavlarla ilgili mesleklere yönelmektedirler. Türkiye’de böyle bir eğitim ve stajın kurumsal altyapısı bulunmamaktadır. Yıllık 15.000 civarında gencin hukuk fakültesinden mezun olduğu bir ülkede hiçbir kurumsal kapa-

Staj ve uygulama eğitimi konusunda dünyada çok farklı modeller bulunmaktadır, ancak hiçbir ülkede Türkiye'deki kadar kolay ve kısa sürede yargı mesleklerine kabul söz konusu değildir.

site bu kadar insana ciddî bir eğitim vermeye ve staj yaptırmaya imkân vermez. Sınırlı sayıda hâkim ve avukat stajyerinin bulunduğu adliyelerde bile verimli bir staj yaptırılmadığı ülkede herkesçe bilinen bir durumdur.

Öncelikle fakülte sayısının azaltılması ve öğrenci kontenjanlarının indirilmesi yönündeki önerimiz ciddiye alınmalı ve hukuk eğitiminin sürdürülebilirliğine imkân verecek bir seviyeye indirilmelidir. Daha sonra eğitim ve staj süreçlerini birleştirecek, uzman eğitim kadrosuna sahip ve özerk bir yapı oluşturulmalıdır. Adalet Akademisi bu amaç için yeniden örgütlenmelidir. Ancak bunun için öncelikle Akademinin özerkliği güvence altına alınmalı, hâkim, savcı ve avukat eğitimi konusunda uzmanlaşmış daimî bir öğretim üyesi kadrosuna kavuşturulmalıdır. Böyle bir yapıda barolar, hakimler kurulu, savcılar kurulu ve noterlik, arabuluculuk ve uzlaştırıcılık gibi meslek örgütleri akademinin yapısında aktif rol oynamalıdır. Adliyelerdeki staj konusunun ciddiye alınması ve adayların gerçekten bu süreçte hem faydalı olması hem de iyi eğitim alması için Adalet komisyonlarının da staj komitelerinde yer alması sağlanmalıdır.

Staj ve uygulama eğitimi konusunda dünyada çok farklı modeller bulunmaktadır, ancak hiçbir ülkede Türkiye'deki kadar kolay ve kısa sürede yargı mesleklerine kabul söz konusu değildir. Türkiye'de ne avukatlık ne de hâkimlik/savcılık stajının süre doldurmanın ötesinde gerçekten meslekî eğitim veren ve eğitimin sıkı bir şekilde denetlendiği bir süreç olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu eğitimi verimli hale getirmenin yolu hukuk meslekleri eğitimi konusunda uzmanlaşmış profesyonel bir kurumun oluşturulması ve bu kurumun üniversiteler, barolar, mahkemeler, avukatlık büroları ve diğer meslek kuruluşları ile entegre bir şekilde uygulama eğitimini gerçekleştirmesidir. Stajların kurumlara yük olmaktan çıkarılması için stajyerlerin gerçekten kurumların işlerinin yerine getirilmesinde aktif rol alması gerekir. Ancak çok kısa süreli rotasyonlarla stajyerlerin kurum işlerine katkı yapması mümkün değildir. O nedenle rotasyon sürelerinin makul uzunlukta ayarlanması gerekir.

5. AVUKATLIK MESLEĞİNE GİRİŞ VE ÖNERİLER

Ülkemizde hukuk meslekleri içinde yapısal bakımdan çok büyük sorun içermeyen meslek avukatlık gibi gözükmektedir. Özerk meslek kuruluşu niteliğine sahip barolar adem-i merkezî bir şekilde örgütlenmiştir ve halâ belli ölçüde özerkliklerini koruyor gibi görünmektedirler. Mevcut baro sisteminin küçük revizyonlarla muhafazasında yarar olduğu düşünülmektedir.

Avukatlık konusunda en büyük sorun yeterince donanıma sahip olmadan fakülte sonrası bir yıllık staj sonunda avukatlık ruhsatına sahip olmanın mümkün olmasıdır. Yukarıda önerildiği gibi fakülte eğitiminin niteliğinin artırılmasının yanı sıra staj ve uygulama eğitiminin niteliğinin de artırılması gerekmektedir. Öncelikle stajın süresi uzatılmalı ve niteliği artırılmalıdır, daha sonra da ruhsat sahibi olabilmek için kişilik testinden ve avukatlık sınavından başarılı olma şartı getirilmelidir.

Dünyada çok pek çok farklı model olmakla birlikte İngiltere’de uygulanan modelden örnek olarak söz edilebilir. İngiltere’de avukat (solicitor)⁴⁸ olmak için hukuk mezunlarının asgari üç yıllık bir eğitimden geçmeleri gerekmektedir. Hukuk mezunu olmayanlar için bu süre daha uzundur. Bu eğitimin bir yılı hukuk uygulama eğitimi (Legal Practice Course)⁴⁹ şeklinde yapılmaktadır. Bu eğitim Solicitors Regulatory Authority (SRA) denilen Avukatlık Düzenleme Kurulunun gözetiminde yetkili eğitim kurumlarında yürütülmektedir. Bu eğitim kurumlarının çok büyük kısmı üniversiteler ve hukuk fakülteleridir.⁵⁰ Bu eğitim tamamen meslekî eğitim şeklinde tasarlanmıştır. Bu eğitimi tamamlayan adaylar bir hukuk firmasında iki yıl boyunca tanınmış eğitim dönemi (recognised training period) denilen stajyerlik eğitimi almaktadır. Bu dönemde adaylar söz konusu büroda ücretli olarak çalışmakta ve eğitim koşullarına uymak zorundadırlar. Bu eğitim de SRA’nın gözetiminde ve belirlediği standartlara uygun olarak yürütülmelidir. Bu eğitim sürecinin başarılı olarak tamamlanması üzerine aday SRA’ya başvurarak baroya kaydının yapılmasını talep edebilir. Avukatlık Düzenleme Kurulu başvuran adaylara Karakter ve Uygunluk Testi⁵¹ uygular ve belirlenen standartlara uyan adayları baroya kaydeder. Ancak kabul edilen yeni bir düzenleme ile Avukatlık Mesleki yeterlilik testi getirilmiştir ve geçiş dönemi sonunda bu sınav uygulanmaya başlayacaktır.⁵²

İngiltere’de savcılık başvurusu yapabilmek için de bu uygulama eğitiminin tamamlanmış olması gerekmektedir. Yargıçlık İngiltere’de kariyer mesleği

Fakülte eğitiminin niteliğinin artırılmasının yanı sıra staj ve uygulama eğitiminin niteliğinin de artırılması gerekmektedir.

⁴⁸ İngiltere’de “solicitor” ve “barrister” olmak üzere iki tür avukatlık bulunmaktadır. Barrister’lar daha ziyade yüksek mahkemelerde avukatlık yapmaktadır. Barrister olma koşulları solicitor’lardan farklıdır.

⁴⁹ <https://www.sra.org.uk/students/resources/legal-practice-course-information-pack>

⁵⁰ <https://www.sra.org.uk/students/courses/lpc-course-providers>

⁵¹ <https://www.sra.org.uk/solicitors/standards-regulations/assessment-character-suitability-rules/>

⁵² <https://www.lawsociety.org.uk/career-advice/becoming-a-solicitor/solicitors-qualifying-examination-sqe/>

Türkiye’de baroların stajyerleri eğitecek profesyonel kapasitesi yoktur, adliye stajları çoğunlukla bürolarda yeterli yer olmadığı gerekçesiyle imza atma zorunluluğu şeklinde cereyan etmektedir; yanında staj yapılan avukatların stajyerleri eğitmesi ile ilgili herhangi bir standart bulunmadığından büronun işlerinin yapılması suretiyle staj tamamlanmaktadır.

değil, profesyonel meslek olduğundan tecrübeli avukatlar arasından yargıçlar atanmaktadır. Dolayısıyla bu uygulama eğitimi yargıçlık için de dolaylı bir gerekliliktir.

Görüldüğü gibi profesyonel olarak hukuk mesleklerini yapabilmek için uzun ve ağır bir eğitim ve staj dönemi geçirme ve sınavlarda başarılı olma şartı öngörülmüştür. Türkiye’de baroların stajyerleri eğitecek profesyonel kapasitesi yoktur, adliye stajları çoğunlukla bürolarda yeterli yer olmadığı gerekçesiyle imza atma zorunluluğu şeklinde cereyan etmektedir; yanında staj yapılan avukatların stajyerleri eğitmesi ile ilgili herhangi bir standart bulunmadığından büronun işlerinin yapılması suretiyle staj tamamlanmaktadır.

İngiltere örneğinde olduğu gibi staj ve uygulama eğitiminin süresi uzatılmalı ve niteliği artırılmalıdır. Yeterlilik sınavı ve mesleğe uygunluk testi zorunluluğu getirilmeli ve ciddi bir şekilde uygulanması Barolar Birliği ve yeni oluşturulacak Adalet Akademisi gözetiminde sağlanmalıdır. Barolar, avukatların eğitimine önem vermelidir. Müvekkillerine daha kaliteli hizmet verebilmeleri için meslek içi eğitimler yapmalı ve hukuk atölyeleri düzenlenmelidir. Bunlar yapılırsa avukatlık mesleğinin hem kalitesi hem de prestiji yükselecektir.

Avukatlar arasından uzmanlaşmaya gidilebilmesi teşvik edilmelidir. Avukatın bilgisinin artması ve dava dilekçelerinin niteliğinin yükselmesi, genel olarak yargılama kalitesinin artmasına da katkı yapacaktır.

Son olarak bir ilde birden fazla baro kurulabilmesine olanak tanıyan düzenleme avukatlar arasında siyasal ayrışma yaratacak ve hükümet yanlısı baro, muhalif baro gibi ayrımlar doğuracaktır. Bu özellikle yargının siyasal etkiler altında kalmaya yatkın olduğu ülkemizde yargılamanın tarafsızlığını ve adilliğini zedeleyecek, dava kazanmak isteyen hükümet yanlısı barodan avukat tutması gibi bir eğilim ortaya çıkaracaktır. Benzer tecrübeler İran gibi ülkelerde fiilen yaşanmıştır. Bu nedenle 7247 sayılı kanunla yapılan çoklu baro düzenlemesinden vazgeçilmelidir.

6. SAVCILIK VE ADLÎ KOLLUK TEŞKİLÂTLANMASINA İLİŞKİN ÖNERİLERİ

Günümüzde savcılık ve hakimlik meslekleri arasında geçişkenlik bulunmakta daha da önemlisi savcılık mesleği ile hâkimlik hem düzenleme hem meslek icrası hem de yaşam alanları bakımından iç içe geçmiş durumdadır

ve eşit bir niteliğe sahiptir. Ancak bu durum Türkiye’de ceza yargılamasında “silâhların eşitliği” ilkesini ihlâl etmekte, yargılamanın çelişmeli niteliğini zayıflatmakta, sanıkların yargıya güvenini zedelemekte ve iddia ile yargı birlikteliği görüntüsü oluşturmaktadır. Savcılığın kürsüde mahkeme heyetinin yanında ve savunmadan daha yüksek bir konumda bulunması da taraflar arasında eşitsizlik algısı yaratmaktadır.

Savcıların hâkimlerle aynı lojmanlarda oturmaları, aynı servislerle adliye-ye taşınmaları, ofislerinin hâkimlerle yan yana bulunması, birlikte yemek yemeleri ve sosyalleşmeleri gibi hususlar dikkate alındığında, savcıların yargılamayı yapan hâkimlerle çok yakın kişisel ilişki içinde bulunmaları çok normal görülmektedir. Bu kadar yakın kişisel ilişki içinde olan hâkim ve savcıların aynı mahkemede çalışırken dava dosyaları hakkında hiç konuşmayacakları varsayımı gerçekçi değildir. Konuşmaları durumunda ise iddia makamının savunma makamı ile aynı usulî imkânlardan yararlanmasını zorunlu kılan ve âdil yargılanma hakkının temel unsurlarından biri olan silâhların eşitliği ilkesinin ihlâl edileceği açıktır. Dolayısıyla mevcut yapı içinde ceza yargılamasında silâhların eşitliğini fiilen sağlamak olanaksızdır. Ayrıca hâkim ve savcılar arasındaki bu yakın ilişki hâkimlerin savcılık taleplerini reddetmesini de zorlaştırmaktadır. Özellikle tutuklama, iletişimin dinlenmesi gibi temel haklara ağır müdahale teşkil eden koruma tedbirlerine çok yaygın bir şekilde karar verilmesinde bu yakın ilişkilerin rolü olmadığını söylemek mümkün değildir. Bu nedenle, savcılık sisteminin yargıçlardan tamamen ayrılması, adil yargılanma hakkının bir gereğidir. Hâkimlik ve savcılık meslekleri birbirinden tamamen ayrılmalı, ayrı ayrı teşkilât yapıları oluşturulmalıdır.

İkinci olarak savcılık kurumunun siyasi etkilere karşı korunması bir zorunluluktur. Bir hukuk devletinde suç işleyen kim olursa olsun, herhangi bir imtiyaz ve ayrıcalık gözetilmeksizin her türlü suçun ve suçlunun objektif bir şekilde soruşturulması gerekir. Ayrıca soruşturma yetkilerinin de kötüye kullanılmaması, gerçekten suç işlediği konusunda somut delil bulunmayan kişilerin soruşturma kapsamına alınmaması gerekir. Ancak savcılıkların uygun olmayan dış etkilere açık olması, özellikle de siyasî etkilere açık olması, halinde bir taraftan siyasî iktidar mensuplarının işledikleri suçların soruşturmasını imkânsız hale getirirken, diğer taraftan siyasî rakiplerin ya da muhaliflerin keyfi soruşturmalara tabi tutulmasının yolunu açacaktır. Böyle bir durumda hukukun herkes için eşit uygulanmasından söz edilemeyeceği gibi adaletin tesisi de imkânsız hale gele-

Hâkimlik ve savcılık meslekleri birbirinden tamamen ayrılmalı, ayrı ayrı teşkilât yapıları oluşturulmalıdır.

Savcılıkların Uygun Olmayan Dış Etkilere Açık Olması, Özellikle De Siyasî Etkilere Açık Olması, Halinde Bir Taraftan Siyasî İktidar Mensuplarının İşledikleri Suçların Soruşturmasını İmkânsız Hale Getirirken, Diğer Taraftan Siyasî Rakiplerin Ya Da Muhaliflerin Keyfi Soruşturmalara Tabi Tutulmasının Yolunu Açacaktır.

cektir. Bu nedenle savcılık kurumunu uygunsuz dış etkilere karşı koruyacak özerk bir yapı oluşturulmalı, savcılar da bağımsızlık güvencelerinden ve teminatlarından yararlandırılmalıdır. Savcılığın yönetim ve denetimini sağlamak üzere çoğulculuğu ve özerkliği güvence altına alınmış bir savcılar kurulu oluşturulmalıdır.

Diğer taraftan soruşturmalarda doğrudan savcılığa bağlı olarak çalışan bir adlî kolluk kurulmalıdır. Adlî kolluk ve idarî kolluk yetki ve işlevlerinin birbirinden ayrılması ve adlî kolluğun doğrudan savcılığa bağlanması hem kolluk içinde uzmanlaşmayı sağlayacak hem de adlî kolluğun idareden, özellikle İçişleri Bakanlığından özerkleşmesini sağlayacaktır. Savcılığın ve adlî kolluğun kendine has bütçesi olan özerk bir yapı haline gelmesi ceza soruşturmalarının tarafsızlığını ve etkinliğini sağlama bakımından hayati bir öneme sahiptir. Böylece gereksiz soruşturmalar ve davalarla kamu kaynaklarının boşa harcanmasının da önüne geçilecektir.

Her soruşturma ve kovuşturma bireylerin temel haklarına yönelik bir müdahale oluşturduğundan gereksiz açılan soruşturma ve kovuşturmanın birey haklarının ihlâli anlamına geldiği unutulmamalıdır. Ülkemizde açılan soruşturma ve kovuşturmanın önemli bir kısmının ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi temel anayasal hakların kullanımı niteliğindeki eylemler dolayısıyla açıldığı görülmektedir. İnsan haklarına saygılı bir hukuk devletinde temel hakların kullanımının soruşturma konusu yapılmaması gerekir. Bu nedenle savcılığın ve adlî kolluğun insan hakları standartlarına uygun davranmasını sağlamak ve soruşturma süreçlerinde insan hakları ihlâline sebebiyet vermemek için, adlî kolluğun bu standartlar konusunda yoğun bir şekilde eğitilmesi ve uygulamalarının standartlara uygunluğu açısından sıkı bir denetime tabi tutulması gerekir.

Savcılarının performansını ölçmek üzere objektif kriterler belirlenmeli ve terfilerde bu kriterlere uygunluk esas alınmalıdır. Performans kriterleri içinde etkinlik unsurlarının yanı sıra, insan haklarına uygunluk unsurları da belirleyici bir role sahip olmalıdır. Savcılığın kamuoyuna hesap verebilirliğini sağlamak üzere belirlenen kriterlere göre hazırlanmış yıllık denetim raporlarının kamuoyuna açıklanması gerekir. Başarılı olan ve mesleklerinde üstün performans gösteren savcılarının hâkim olarak atanmasına imkân verilmelidir. Hâkimlik ve savcılık meslekleri birbirlerinden ayrılmalıdır. Bütünüyle ayrı bir savcılık teşkilatı oluşturulmalı, çok başarılı savcılara hâkim olabilmek hakkı verilebilmelidir.

7. YARGININ TEŞKİLATLANMASINA VE ADLİYE TEŞKİLATINA İLİŞKİN ÖNERİLER

Ülkemizde yargı teşkilâtı yargı birliği ilkesine göre kurulmamıştır; adlî, idarî ve askerî yargı olarak üç yargı kolu halinde teşkilatlanmış, Anayasa yargısı yetkisi de bağımsız bir Anayasa Mahkemesine verilmiştir. Son yıllarda yargı alanındaki neredeyse tek olumlu gelişmenin askerî yargının kaldırılmış olması olduğu söylenebilir.

Yargının tarafsızlığının ve bağımsızlığının sağlanması ve niteliğinin artırılması koşuluyla adlî ve idarî yargı ayrımının devam ettirilmesinde bir sakınca olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca anayasallık denetiminin Avrupa modeline uygun olarak ayrı ve uzman bir mahkeme tarafından yürütülmesinde de ilkesel olarak bir sorun görünmemektedir. Ancak Anayasa Mahkemesi üyelerinin de çoğulculuğu sağlayacak ve en nitelikli adayların seçilmesini mümkün kılacak bir yöntemle seçilmeleri gerekir.

Diğer taraftan hem adlî yargıda hem de idarî yargıda üç aşamalı bir yargı sistemi öngörülmüş, ayrıca ceza yargılamasında soruşturma aşamasındaki hâkimlik işlemlerini yürütmek üzere sulh ceza hâkimlikleri kurulmuştur.

Öncelikle belirtmek gerekir ki sulh ceza hâkimlikleri uygulaması, pek çok uluslararası gözlemcinin dikkat çektiği gibi, ağır hak ihlallerine sebebiyet vermektedir ve derhal kaldırılmalıdır. Sulh ceza hâkimliklerinin verdiği kararların denetiminin üst mahkemelerce değil, yine bir başka sulh ceza hâkimince yapılması usulü kapalı devre bir sistem yaratmıştır ve bu kapalı devre içinde hukuka aykırı kararları düzelttirme imkânı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bu hâkimliklerin kurulduğu siyasi konjonktür dikkate alındığında ve Venedik Komisyonu gibi saygın kuruluşların yapılan atamalarda siyasî seçim yapıldığı kuşkusunu dile getirdiği⁵³ düşünüldüğünde, bu hâkimliklerin derhal kaldırılması bir zorunluluktur.

Diğer taraftan istinaf denetim yolu, Bölge Adliye Mahkemelerinin devreye girmesiyle hayata geçmiştir. Yasa 2005 yılında çıkarılmış olmasına rağmen çok uzun bir süre boyunca uygulamaya geçirilmemiş ancak 2016 yılında fiilen bu mahkemeler çalışmaya başlamıştır. Ancak darbe girişimi sonrası olağanüstü hâl ilan edilmesi ve bu süreçte yargıç ve savcılarının yaklaşık üçte birinin ihraç edilmesi nedeniyle hem yeterli tecrübeye sahip yargıç

Sulh ceza hâkimliklerinin verdiği kararların denetiminin üst mahkemelerce değil, yine bir başka sulh ceza hâkimince yapılması usulü kapalı devre bir sistem yaratmıştır ve bu kapalı devre içinde hukuka aykırı kararları düzelttirme imkânı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

⁵³ Venedik Komisyonu, Sulh Ceza Hakimliklerinin Görev, Yetki ve İşleyişleri Hakkında Görüş, Görüş No:856/2016, CDL-AD(2017)004, para. 49-52, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)004-tur](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)004-tur)

Ceza mahkemelerinin iş yükünü gereğinden fazla artıran en önemli nedenlerden biri, ceza hükümlerinin -özellikle de terör mevzuatının- çok geniş ve öngörülemez bir şekilde yorumlanması ve suç teşkil etmeyen, ifade ve örgütlenme özgürlükleri kapsamında anayasal koruma altındaki pek çok eylemin soruşturma ve kovuşturma konusu yapılmasıdır.

sayısı azalmış hem de oluşan korku atmosferinde bu mahkemeler kendilerinden beklenen performansı sergileyememişlerdir. Bu mahkemelerin başarısız olduğunu tescilleyen hususlardan birisi 2019 yılında yargı reformu kapsamında 7188 sayılı yasa ile normalde temyiz sınırı olan, beş yılın altında ceza verilen özellikle ifade özgürlüğü ile ilgili bazı suçlar bakımından temyiz yolunun açılmasıdır. Bu açık bir şekilde bu mahkemelerin ifade özgürlüğünü korumada başarısız olduklarını göstermektedir.

Pek çok dosyada ilk derece mahkemelerince verilen kararlardaki maddî hatalar dile getirilmesine rağmen bunların bile düzeltilmeden ya da taraflarca ileri sürülen iddialar hiç değerlendirilmeden onama kararları verildiği görülmektedir. Bu da bu mahkemeleri işlevsiz hale getirmekte, her dosya Yargıtay önüne taşınmakta ve Yargıtay'ın temyiz işlevi zayıflamaktadır. 2016 yılında Bölge Adliye Mahkemelerinin faaliyete başlaması üzerine Yargıtay üye sayısı 300'e indirilmiş ve tedricen 200'e indirilmesi hedeflenmiştir. Buna rağmen üye sayısında hedeflenen azaltma sağlanamadığı gibi aksine 696 sayılı KHK ile üye sayısı tekrar artırılmıştır. Bu da açıkça bu mahkemelerin kendilerinden beklenen işlevleri yerine getiremediğini göstermektedir. Yargı bağımsızlığını güçlendirmenin yanı sıra bu mahkemelerde görev yapan yargıçların niteliklerini artırmaya yönelik ciddi tedbirler alınmak zorundadır.

Üzerinde durulması gereken bir başka husus yargının iş yükü sorunudur. Yargının iş yükü giderek daha da artmakta ve dosya sayıları bir taraftan yargılama sürelerinin uzamasına neden olmakta, diğer taraftan nitelikli yargılama yapılmasını imkânsız hale getirmektedir. Bu nedenle acilen iş yükünü azaltıcı tedbirler alınmalıdır. Ceza mahkemelerinin iş yükünü gereğinden fazla artıran en önemli nedenlerden biri, ceza hükümlerinin -özellikle de terör mevzuatının- çok geniş ve öngörülemez bir şekilde yorumlanması ve suç teşkil etmeyen, ifade ve örgütlenme özgürlükleri kapsamında anayasal koruma altındaki pek çok eylemin soruşturma ve kovuşturma konusu yapılmasıdır. Darbe teşebbüsü sonrasında örgüt suçlarının çok geniş yorumlandığı, suç ve cezaların geçmişe yürütüldüğü, işlendiği zaman yasalara uygun olan kimi fiillerin suç sayıldığı görülmektedir. Ayrıca demokratik toplumun vazgeçilmez unsuru olan siyasî tartışma özgürlüğünün muhalifler aleyhine ortadan kalktığı, her tür siyasî eleştirinin ceza soruşturması konusu olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Bu konuda Avrupa Konseyinin organları tarafından gerekli uyarılar yapıldığı gibi, AİHM'de ardı ardına pek çok ihlâl kararları vermeye başlamıştır.⁵⁴ Dolayısıyla ceza hukuku uygulama-

⁵⁴ Bkz., AİHM'in son iki yıl içinde verdiği Mehmet Hasan Altan, Şahin Alpay, Selahattin Demirtaş, Osman Kavala, Atilla Taş, Ahmet Şık, Murat Sabuncu ve diğer-

masında hukukun evrensel ilkelerine ve insan hakları standartlarına uyma konusunda hassasiyet gösterilmesi iş yükünün azaltılması açısından da önem taşımaktadır.

Bir başka husus hakaret gibi dünyanın pek çok ülkesinde suç olmaktan çıkarılmış olan ve Avrupa Konseyinin de bu yönde tavsiyeleri bulunan⁵⁵ konuların hala suç olarak ceza kanununda yer almasıdır. Cumhurbaşkanına hakaret ve kamu görevlilerine hakaret gibi doğrudan AİHM içtihatlarına⁵⁶ aykırı olan suçlardan her geçen yıl daha fazla soruşturma ve kovuşturma açıldığı görülmektedir.⁵⁷ Diğer taraftan hakaret suçu nedeniyle açılan soruşturma ve kovuşturmalarda çok ciddi bir iş yükü oluşturduğu görülmektedir.⁵⁸ Bu nedenle hakaret suçlarının tamamen ceza kanunundan çıkarılması gerekir. Hakaret yalnızca kişilik hakkı ihlâli dolayısıyla tazminat nedeni olmalıdır. Böylece ceza dosyalarında ciddi bir azalma sağlanabilecektir.

Yargının iş yükünün azaltılmasında dikkate alınması gereken başka bir husus ise alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının etkinliğinin artırılmasıdır. Arabuluculuk ve uzlaştırma gibi kurumlar yasal olarak yürürlüğe girmiştir ancak bu mekanizmaların uyuşmazlık çözme kapasiteleri ve güvenilirlikleri artırılmalı, bu sayede her türlü uyuşmazlığın yargı önüne taşınması en-

leri vb kararları.

⁵⁵ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, “Hakaretin Suç Olmaktan Çıkarılmasına Doğru” başlıklı 1577 (2007) sayılı Kararında üye devletleri, hakarete ilişkin mevzuatlarını azami tahdit ile uygulamaya ve hakaret ile suçlanan herkesin olası ceza sorumluluğunu ortadan kaldırmak için usule ilişkin güvenceler konusunda ısrarcı olmaya davet etmiştir. Bakanlar Komitesi de 1877 (2007) sayılı Tavsiye Kararında karara atıfla “tüm üye devletleri hakaret yasalarını gözden geçirmeye ve gerektiğinde kötüye kullanım veya haksız kovuşturma risklerinin ortadan kaldırılması amacıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ile uyumlu bir şekilde düzenlemeye” davet edilmiştir.

⁵⁶ *Artun and Güvener/Türkiye*, no. 75510/01, 26.7. 2007, para. 31; *Önal/Türkiye (no. 2)*, no. 44982/07, 02.07.2019; *Otegi Mondragon/İspanya*, no.2034/07, 15.03.011; *Stern Taulats and Roura Capellera/İspanya*, no. 51168/15, 13.3.2018

⁵⁷ 2017 sonrasında adli istatistiklerde kamu görevlilerine hakareti düzenleyen TCK'nın 125/3 maddesi ile ilgili veriler ayrı olarak gösterilmemektedir. Mevcut istatistikler, 2010-2017 yılları arasında 125/3-a maddesi kapsamında 2465 karar verildiğini ve 979 kişinin suçlu bulunduğunu, 90 kişinin ertelenmiş hapis cezasına çarptırıldığını ve 1170 kişinin başka yaptırımlara maruz kaldığını göstermektedir. Cumhurbaşkanına hakareti düzenleyen TCK'nın 299. maddesiyle ilgili 2014-2019 yılları arasında 128.872 soruşturma ve 30.738 kovuşturma açılmıştır.

⁵⁸ TCK'nın 125. maddesinden 2019 yılında açılan dava sayısı 382.758, verilen tahkipsizlik kararı sayısı ise 549.617 dir. Aynı yıl 64.388 mahkûmiyet, 53.940 beraat, 45. 584 HAGB kararı verilmiştir.

gellenmelidir. Alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının daha hızlı, daha ucuz ve güvenilir olması sağlanmalıdır.

Son olarak, adliyelerin fizikî hizmetlerini yürütmek üzere bir mahkeme yönetim sistemi kurulmalı, başsavcılıkların uzmanı olmadıkları bu alandaki idarî yetkileri kaldırılmalıdır. Profesyonel bir yönetim mekanizması ile adliyelerin adalet dağıtımına elverişli bir halde tutulması ve her türlü fizikî ihtiyaçların karşılanması gerekir. Hâkim ve savcılarının adli görevleri dışında işlerle uğraşmalarının önüne geçilmelidir.

8. HÂKİMLİK MESLEĞİNE GİRİŞ

Ülkemizde hâkimlik mesleği bir kariyer olarak düzenlenmiştir. Hukuk fakültesi mezunu olan herkes (idarî yargı hâkimliği için başka bazı fakülte mezunları da), neredeyse her yıl açılan sınavlara girerek kazanmaları halinde hâkim aday olarak atanmakta ve maksimum iki yıllık staj sonunda doğrudan hâkim ve savcı olarak göreve başlamaktadır. Bu sistem 24-25 yaşındaki gençlerin hâkim veya savcı olarak görev yapmalarına imkân vermektedir. Dünyanın hiçbir yerinde bu kadar kolay hâkim ve savcı olunabilen bir sistem yoktur. Bilgi birikimi, hayat tecrübesi, kişisel gelişimi itibarıyla bu yaştaki bir kimse hâkimlik ve savcılık yapamaz. Bu nedenle, hâkim ve savcılık sınavlarına giriş için asgarî bir mesleki deneyim koşulu getirilmelidir. Yukarıda önerdiğimiz şekilde asgari üç yıllık hukuk uygulaması eğitimi ve stajdan sonra avukatlık veya çeşitli memuriyetlerde ya da mesleklerde asgari üç yıl çalışan kişiler ancak hâkim ve savcılık sınavlarına girebilmelidir. Yine önerdiğimiz gibi hâkimlik ve savcılık meslekleri birbirinden tamamen ayrılmalı ve bu mesleklere kabul sınavları da ayrı ayrı yapılmalıdır.

Sınav komisyonları çoğulcu bir şekilde oluşturulmalı, sınavların objektifliği güvence altına alınmalıdır. Değerlendirme kriterleri önceden açıklanmalı ve sınav sonucunda da her adayın hangi kriterden ne kadar puan aldığı kamuoyuna açıklanmalıdır. Yine bu sınavın bir parçası olarak adaylar karakter ve mesleğe uygunluk değerlendirmesine tâbi tutulmalıdır. Bu tür bir değerlendirmenin sübjektif yargılardan uzak, objektif ölçütler çerçevesinde ve bağımsız uzmanlarca yapılması ve değerlendirme ölçütlerinin objektiflik ve şeffaflığının sağlanması da hayati öneme sahiptir.

Bu koşullar altında, adaylar herhangi bir uygunsuz siyasî, dinî, etnik, mezhebî, cinsiyetçi vb. etkiler altında kalmadan objektif ölçütlere göre mesleğe kabul edilmelidir. Ülkemizde hâkim olan kültürün kabileci niteliği dik-

kate alınarak, Anayasanın 10. maddesinde güvence altına alınan eşitlik ilkesinin tam olarak hayata geçirilebilmesi için gerekli kurumsal çerçeve oluşturulmalı ve denetim mekanizmaları da kurulmalıdır.

İdeolojik, etnik ve mezhebî ayrımcılıklara kapı aralayan ve şeffaflığı olmayan güvenlik soruşturması uygulamasına son verilmelidir. Bunun yerine, yukarıda önerdiğimiz gibi, kişilerin mesleğin gerektirdiği ahlâkî niteliklere sahip olup olmadığını objektif kriterlere göre değerlendirecek karakter ve uygunluk testi uygulaması getirilmelidir.

Adaylık eğitimi sonucu hâkim olarak atanabilmek için de bitirme sınavı ve karakter ve mesleğe uygunluk değerlendirmesi yapılması gerekir. Adaylığın başarılı bir şekilde tamamlanması halinde gözetim altında hâkimlik statüsü ile mesleğe kabulleri ve kurul halinde çalışan mahkemelere atanmaları Hâkimler Kurulunca yapılmalıdır. Bu statüde en az üç yıl başarılı bir şekilde görev yaptıktan sonra boş olan hâkimlik kadrolarına başvurmaları mümkün olmalıdır.

Diğer taraftan hâkimliğe atamada esneklik sağlanmalı, Almanya'da olduğu gibi hukuk fakültelerinde görevli profesörlerin belli sürelerle hâkim olarak görev yapmalarına olanak tanınmalıdır. Böyle bir uygulama teori ve pratik etkileşimini artıracak ve hem yargının hem de hukuk eğitiminin kalitesinin artırılmasına katkıda bulunacaktır.

Hâkim ve savcıların kendileri istemedikçe tayin edilememeleri anlamına gelen coğrafi teminat güvencesi tanınmalıdır. Bunun için açık bulunan kadrolar ilân edilmeli ve başvurular arasından objektif ölçütlere göre atama yapılmalıdır. Bir göreve atanan hâkim ve savcı üç yıl görev yapmadıkça başka bir kadroya başvuru yapamamalıdır. Böylece hiçbir davanın aynı hâkim veya heyetle bitirilememesi garabeti de belli ölçüde sona erecektir. Bir yargılamanın baştan sona aynı hâkim veya heyetle yürütülmesi âdil yargılamanın gereklerinden biridir. Ayrıca Anayasanın 37. maddesinde güvence altına alınan kanunî hâkim güvencesi ancak bu şekilde hayata geçirilebilir.

İlk derece mahkemelerinde boşalan yargıç kadrolarına başvuru koşulları yargı kurulu tarafından belirlenen ilkeler çerçevesinde tespit edilmelidir. Ancak başvuran adayların değerlendirilmesinde il ya da bölge düzeyindeki adalet komisyonlarına inisiyatif tanınabilir ki bu atamalar da merkezî sistemi zayıflatarak sisteme âdem-i merkezi bir nitelik kazandırabilir. Ancak ikinci ve üçüncü derece mahkemeleri üyeliklerine atanacakların de-

İdeolojik, etnik ve mezhebî ayrımcılıklara kapı aralayan ve şeffaflığı olmayan güvenlik soruşturması uygulamasına son verilmelidir. Bunun yerine, yukarıda önerdiğimiz gibi, kişilerin mesleğin gerektirdiği ahlâkî niteliklere sahip olup olmadığını objektif kriterlere göre değerlendirecek karakter ve uygunluk testi uygulaması getirilmelidir.

. Staj eğitiminde ulaşılacak hedefler ve eğitimin kapsamı açık bir şekilde tanımlanmalı ve staj sonucunda belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı Akademi tarafından ölçüme tâbi tutulmalıdır. Ancak bu şekilde stajın verimliliği sağlanabilir.

ğerlendirmesi objektif ölçütlere göre Yargı Kurulu içinde oluşturulan atama komisyonlarınca yapılmalı ve atama, Yargı kurulunca gerçekleştirilmelidir.

9. ADAY EĞİTİMİ VE ADALET AKADEMİSİ

Adaylık eğitimi hukuk uygulama eğitimi şeklinde ve bu konuda uzmanlaşmış olan Adalet Akademisinin gözetiminde yürütülmelidir. Ayrıca stajın tecrübeli hâkim ve savcılarının nezaretinde yürütülmesi gerekir. Stajyerin eğitimi hâkim ve savcılarının görev tanımında açık bir şekilde belirtilmeli ve buna uygun olarak eğitim veren hâkim ve savcılarının dosya yükünde azaltma sağlanmalıdır. Hangi hâkim ve savcılara stajyer eğitmenliği yetkisi tanınacağına Adalet Akademisi objektif kriterlere göre karar vermeli ve stajyer eğitiminde görev alan hâkim ve savcılara ilâve ödenek sağlanmalıdır. Staj eğitiminde ulaşılacak hedefler ve eğitimin kapsamı açık bir şekilde tanımlanmalı ve staj sonucunda belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı Akademi tarafından ölçüme tâbi tutulmalıdır. Ancak bu şekilde stajın verimliliği sağlanabilir.

Adalet Akademisi kurulduğu tarihten itibaren amacına uygun bir yapı ve kadroya sahip olmamıştır. Akademi, Adalet Bakanlığının kontrolü ve denetimi altında ve hiçbir eğitici vasfı olmayan, kürsüden gelen ve tamamı geçici sürelerle görev yapan bürokrat hâkim ve savcı yönetici ve eğitmenlerin kontrolünde olmuştur. Akademi, 2018 yılında önce 703 sayılı KHK ile kaldırılmış, daha sonra bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile tekrar kurulmuştur. Ancak mevcut haliyle bu kurumun özerk olduğundan söz edilemez. Akademinin daimî öğretim üyesi kadrosu bulunmamaktadır ve eğitimcilerin hiçbirinin meslekî eğitim konusunda uzmanlığı yoktur. Bu sistem bir işi yapmanın o işi öğretme konusunda da uzmanlık sağlayacağı varsayımına dayanılmıştır. Adalet Bakanlığının bürokratik bir şubesi şeklinde oluşmuş bir akademinin istenen amaçları gerçekleştiremeyeceği açıktır.

Bu nedenle Adalet Akademisi kanunla düzenlenmeli, yönetim kurulu tüm ilgili paydaşların temsilcilerini kapsamalı, daimî akademik ve idari personeli olmalı, müfredatını uzman eğitimciler ve ilgili mesleki kurullar işbirliği içinde belirlemeli, kendine has özerk bir bütçesi olmalıdır. Bu şekilde oluşturulan bir akademinin hâkim, savcı, avukat, arabulucu, uzlaştırıcı gibi mesleklerin meslekî eğitimi konusunda uzmanlaşmış akademik personeli yetiştirecek kaynaklar sağlanmalıdır. Yeterli uzman personeli oluştuktan sonra hâkim ve savcı aday eğitimi ve stajı tamamen Akademinin kontrolüne verilmelidir. Avukatlık eğitiminin standartlarının belirlenmesi ve koordinasyonunun sağlanması da Barolar Birliği ile işbirliği halinde Akademi-

nin yetkisinde olmalıdır. Avukat adayı sayısının çokluğu dikkate alındığında Akademinin bu eğitimi tek başına yürütmesi mümkün değildir. Ancak baroların veya üniversitelerin açacağı hukuk uygulama eğitimi kurslarının standartlarını belirlemek, yetki vermek, denetimini yapmak Akademinin yetkisinde olmalıdır.

10. YARGININ YÖNETİMİ VE DENETİMİ

Adliyelerin adliyelerin fiziki ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir mahkeme yönetim sistemi kurulmalıdır. Bu, Adalet Bakanlığının bir genel müdürlüğü şeklinde teşkilatlandırılabilir ve bütçesi Bakanlık bütçesi içinde yer alır. Ancak yerel düzeyde temel kararları alan kurullara yerel paydaşların da katılımı ve onların söz hakkı olmalıdır. Özellikle savcılık teşkilâtının, baroların ve yerel yönetimlerin temsilcileri temel kararların alınması süreçlerine dâhil edilmelidir. Bu arada, yukarıda belirtildiği gibi, savcılık adlî kollukla birlikte tamamen ayrı bir kurumsal kimliğe sahip olmalıdır.

Tüm adlî ve idarî hâkimlerin yönetimi Hâkimler Kuruluna ait olmalıdır. Ancak yerel düzeyde hâkimlerle ilgili rutin idari işlemler -meselâ izin, rapor, kıdemine uygun mahkemelerde yetkilendirme, basit disiplin şikâyetlerinin incelenmesi gibi- her ilde oluşturulacak Adalet Komisyonları tarafından yürütülmelidir. Ayrıca bir adliyede boşalan hâkimlik kadroları için yapılan başvuruları değerlendirmede Adalet Komisyonlarına inisiyatif tanınmalıdır. Zira coğrafi güvencenin tanındığı bir sistemde bir yargı sisteminde hâkimler buldukları yerde çok uzun süre görev yapacaklardır. Hatta aynı yargı çevresinde emekli oluncaya kadar çalışmaları bile mümkündür. Böyle bir ortamda Adalet Komisyonlarının belli süreler için seçimle oluşturulması ve birlikte çalışacakları meslektaşlarını seçme konusunda Komisyonlara belli bir inisiyatif tanınması iş barışının sağlanması açısından da önem taşır.

Komisyonların ayrıca avukat ve hâkim adaylarının stajının organizasyonunda barolar ve akademi ile birlikte eşgüdüm içinde çalışması gerekir. Ayrıca adliyelerin ihtiyaçlarının tespiti ve temininde mahkeme yönetim sistemi ile hâkimler arasındaki iletişim ve eşgüdümü de bu komisyonlar sağlamalıdır.

Hâkimlerin mesleğe kabulü, terfileri, disiplin işlemleri (ciddi konular), meslekten çıkarma ve yüksek mahkemelere atamalar konusundaki yetkiler Hakimler Kuruluna ait olmalıdır. Ancak bu yetkiler Kurulun çeşitli daireleri arasında paylaşılabilir. Böyle bir paylaşım yetkilerin merkezleşmesini önleyecektir.

Adalet Akademisi kurulduğu tarihten itibaren amacına uygun bir yapı ve kadroya sahip olmamıştır. Akademi, Adalet Bakanlığının kontrolü ve denetimi altında ve hiçbir eğitici vasfı olmayan, kürsüden gelen ve tamamı geçici sürelerle görev yapan bürokrat hâkim ve savcı yönetici ve öğretmenlerin kontrolünde olmuştur.

11. YARGI KURULUNUN/KURULLARININ YAPISI, ÜYELERİN SEÇİMİ, YETKİLERİ

Dünyada yargının yönetimi konusunda çok farklı yöntemlerin benimsendiği görülmektedir. Her ülkenin tarihsel gelenekleri, devlet sisteminin niteliği, üniter ya da federal yapıya sahip olup olmaması gibi faktörler etkili olmaktadır. Halkın seçimi, siyasi atama (parlamento veya hükümet), kooptasyon (hâkimlerin seçimi) ve bunların çeşitli şekillerde karmasından oluşan pek çok farklı model bulunmaktadır. Ancak özellikle güney Avrupa’da hâkimlerin yönetimi konusunda karma yapıli kurulların yetkilendirilmesi bir gelenek haline gelmiştir.

Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyi’nin (CCJE) Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin dikkatine sunduğu “Toplum Hizmetine Adanmış Yargı Yüksek Kurulları Hakkında”ki 21-23 Kasım 2007 tarihli 10 Nolu Görüşü’nde, bağımsız ve tarafsız mahkemelerin, hukukun üstünlüğü ilkesi üzerine kurulmuş olan bir devlet için zorunluluk olduğu ve ancak bağımsız yargısal idari kurul veya konseylerinin yargı sisteminin ve hâkimlerin bağımsızlığının güvencesi olabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca yargı bağımsızlığının kurumsallaşması için yazılı anayasası olan ülkelerde yargısal idarî kurullarının “anayasal” bir statüye kavuşturulması, diğer ülkelerde ise benzer bir güvence ile düzenlenmesi önerilmiştir.⁵⁹ Avrupa Konseyi’nin danışma organı olan Venedik Komisyonu ise, 2007 yılında hazırladığı Yargısal Atamalar Raporu’nda; hâkimlerin atanması, terfi ve disiplin işlemleri hakkında nihaî kararların yargısal idarî kurullar tarafından verilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁶⁰

Demokrasi ve Özgürlükler İçin Avrupa Hâkimler Birliği, 16 Ocak 1993 yılında ilân ettiği Palermo Bildirisi’nde, hukukun üstünlüğünün önemli bir unsuru olan demokratik, bağımsız ve şeffaf bir yargı oluşturmak için bağımsız yargısal idari kurulların gerekli olduğunu vurgulamış ve bu konuda AİHS’ne bir ek protokol yapılmasını tavsiye etmiştir.⁶¹

Avrupa Konseyi bünyesinde yürütülen bir çalışma neticesinde 8-10 Temmuz 1998 tarihlerinde kabul edilen Hâkimlerin Statüsü Hakkında Avrupa Şartı’nda ise; hâkimlerin seçimi, atanması, tayini, kariyer ilerlemeleri ve

⁵⁹ Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyi Görüş 10, p. 36, http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp

⁶⁰ [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD\(2007\)028e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD(2007)028e.asp)

⁶¹ Palermo Bildirisinin tam metni için bkz: <https://www.medelnet.eu/images/stories/docs/Palermo.pdf>

meslekten ayrılmaları ile ilgili her kararın yasama ve yürütme organlarından bağımsız bir organ tarafından alınması önerilmektedir.⁶²

2017 yılında kabul edilen Evrensel Yargıçlar Şartında da yargı bağımsızlığının geleneksel olarak başka araçlarla güvence altına alındığı ülkeler hariç olmak üzere, yargı bağımsızlığının güvence altına alınması için yargı konseyinin veya benzer bir kurumun kurulması gerektiğine yer verilmiştir. Buna göre, yargı konseyi diğer devlet erklerinden tamamen bağımsız olmalı ve üyelerinin çoğunluğu, en geniş şekilde temsili sağlayacak usullerle meslektaşlarınca seçilen yargıçlardan oluşmalıdır. Sivil toplumun çeşitliliğini temsil etmek üzere, politikacılar hariç, yargıç olamayan üyelere de bu kurullara yer verilebilir. Seçilenlerin yargıçlık için gerekli ahlâkî dürüstlük, bağımsızlık ve tarafsızlık vasıflarına sahip olmaları gerekir. Hükümet ya da yasama organı üyeleri aynı zamanda konsey üyesi olmamalıdır. Konsey yargıçların istihdamı, eğitimi, ataması, yükseltilmesi ve disiplini konularında en geniş yetkilere sahip olmalıdır.⁶³

Görüldüğü gibi yargı kurulları konusunda uluslararası standartlar açıktır. Türkiye’de 1961 Anayasası döneminden beri yargı kurulu yöntemini benimsemiştir. Ancak, başta anlatıldığı gibi, bu kurul yargının bağımsızlığının güvencesi olmaktan ziyade çeşitli siyasî ya da sosyal grupların yargıya hâkim olmasının aracı olmaya elverişli bir şekilde düzenlenmiştir.

Nitekim Venedik Komisyonu 2010 yılında Kurul Kanunu’yla ilgili görüşünde Kurulun Türkiye’de oynadığı role ilişkin değerlendirmesinde şöyle demiştir: “HSYK’nın hâkim ve savcılara ilişkin düzenleme ve denetleme yetkileri birçok Avrupa ülkesinde olduğundan daha geniş olmakla kalmamakta; bu yetkiler, öteden beri, iddia makamı ve yargı erkine ait temel yetkiler üzerinde olağanüstü bir tesir elde edecek şekilde, gayet tartışmalı, siyasi bir biçimde yorumlanmakta ve kullanılmaktadır”. Komisyona göre, “bu durum, HSYK’nın yapısı ve yetkileri meselesinin, neden sadece Türk yargısının kendisi için değil, siyaset hayatı ve kamusal hayat için de böyle büyük bir önem arz ettiğini açıklar”.⁶⁴

⁶² Hâkimlerin Statüsü Hakkında Avrupa Şartı, 8 10 Temmuz 1998, p. 3, <https://rm.coe.int/16807473ef#:~:text=Have%20adopted%20the%20present%20European%20Charter%20on%20the%20statute%20for%20judges.&text=1.1.,of%20his%20or%20her%20rights.>

⁶³ Evrensel Yargıçlar Şartı, 14 Kasım 2017 tarihinde Santiago’da kabul edilmiştir. Bkz. Madde2/3 https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/the_universal_charter_of_the_judge/universal_charter_2017_english.pdf

⁶⁴ Bkz. Venedik Komisyonu, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’na Dair Taslak Kanun Hakkında Ara Görüş, CDL-AD(2010)42), 17-18 Aralık 2010.

2017 yılında yapılan son değişiklikle kurul tamamen siyasal bir organa dönüştürülmüştür. Bütün üyeleri doğrudan ya da dolaylı olarak bir siyasî partinin lideri olan Cumhurbaşkanı seçilmektedir.

2017 yılında yapılan son değişiklikle kurul tamamen siyasal bir organa dönüştürülmüştür. Bütün üyeleri doğrudan ya da dolaylı olarak bir siyasî partinin lideri olan Cumhurbaşkanı seçilmektedir. Her ne kadar bu yöntem kurula demokratik meşruiyet sağladığı gerekçesiyle savunulmaktaysa da, yukarıda belirtilen uluslararası standartlarla alâkası yoktur ve yargı bağımsızlığının ve kuvvetler ayrılığının en büyük tehdidi haline gelmiştir.

Yukarıdaki öneriler çerçevesinde 1961 Anayasası döneminde olduğu gibi hâkimler ve savcıların yönetimi, denetimi ve özlük işlerini yürütmek üzere iki farklı kurul oluşturulmalıdır. Adalet Bakanı Savcılar Kurulunda yer alabilir ancak hiçbir şekilde Hakimler Kurulunda yer almamalıdır. Kurulların adı çeşitli şekillerde formüle edilebilir; mesele bunların adları değil, yapıları ve işlevleridir. Kurullar herhangi bir grubun yargıya hâkim olmasının veya yargıyı kontrol etmesinin aracı değil, yargı bağımsızlığının ve tarafsızlığının güvencesi olarak tasarlanmalı ve yetkilendirilmelidir.

Bunun için kurulların üye kompozisyonu itibarıyla çoğulcu bir yapıda olmaları hayati öneme sahiptir. Burada sözü edilen çoğulculuk kurumlar çoğulculuğu değil, sosyal ve siyasal gruplar çoğulculuğudur. Etnik, siyasal, ideolojik, dinsel ve cinsiyet çoğulculuğunu sağlayacak ve liyakatli kişilerin seçilmesine imkân verecek bir seçim yöntemi kabul edilmelidir. Uluslararası standartlara uygun olarak kurulların üyelerinin çoğunluğu meslektaşları tarafından ve çoğulculuğa imkân veren bir yöntemle seçilmelidir. 2010 yılında seçim usulüne ilişkin olarak Anayasa Mahkemesinin verdiği iptal kararının doğurduğu sonuçlar gözden kaçırılmamalı, her hâkimin ve savcının kurul seçimlerinde sadece tek adaya oy vermesi usulünden taviz verilmemelidir.

Yargıç olmayan üyelerin seçiminde barolar, parlamento ve üniversitelere rol verilebilir. Cumhurbaşkanlığı siyasî bir makam olduğu sürece Cumhurbaşkanı'na yargı kurullarına üye atama yetkisi tanınmamalıdır. Ayrıca buralarda yapılacak seçimlerde uzlaşmayı zorunlu kılan nitelikli çoğunluk şartı getirilmelidir. Diğer taraftan seçim süreçlerinin şeffaflığı ve kamuoyu denetimine açıklığı da kurulun güvenilirliği açısından son derece önemlidir.

Gerek Hâkimler Kurulu gerekse Savcılar Kurulu en az iki farklı daireden oluşmalı ve bu dairelerden biri mesleğe kabul, tayin, terfi ve seçim işleri ile yetkilendirilmeli, diğer daire ise etik ve disiplin kurulu şeklinde işlev görmelidir. Meslekten çıkarma kararları ise genel kurul tarafından ve nitelikli çoğunluğun kararı ile verilmelidir. Eğer kurulların üyelerinin seçiminde Yargıtay ve Danıştay'a seçim yetkisi tanınacaksa etik kurulun bu mahke-

melerin üyelerinin disiplin işlemlerinde de yetkili olması gerekir. Böylece tüm yargıçlarının etik ve disiplin işlemlerinde ortak ilke ve standartların uygulanması mümkün olacaktır.

Kurulların kararları konusunda tam bir şeffaflık sağlanmalıdır. Terfi ve seçim kriterleri önceden ilân edilmeli ve değerlendirme sonuçları da kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Disiplin suç ve cezalarında yasallık ilkesine uygun olarak hangi eylemin hangi cezayı gerektirdiği konusunda belirlilik ve öngörülebilirlik sağlanmalıdır. Mevcut düzenleme ve uygulamada disipline ilişkin son derece muğlak kriterler bulunmaktadır. Bunların belirlilik ilkesine uygun olarak açık-seçik bir ifadeye kavuşturulmaları gerekir. Ayrıca, Kurulların kararlarının herhangi bir istisnaya yer verilmeksizin yargı denetimine tâbi tutulması zorunludur.

12. ANAYASA MAHKEMESİ

Anayasanın üstünlüğünün hayata geçirilmesi ve hukuk devletinin gerçekleştirilmesi açısından anayasa yargısı vazgeçilmezdir. Anayasallık denetiminin Avrupa modeline uygun olarak merkezî bir mahkeme tarafından yapılması konusunda oluşan gelenek muhafaza edilmelidir. Bunun Anayasa Mahkemesi adıyla ayrı ve bağımsız bir mahkeme tarafından yapılmasında da herhangi bir mahzur görülmemektedir.

Anayasallık denetiminin hem norm denetimi hem de bireysel başvuru ile diğer idari ve yargısal işlemlerin denetimini kapsamaması konusunda da herhangi bir değişikliğe gerek olmadığı düşünülmektedir. Norm denetiminin mevcutta olduğu gibi hem iptal hem de itiraz yoluyla gerçekleştirilmesi korunabilir. İptal denetiminin *a posteriori* denetim şeklinde devam etmesine yönelik herhangi bir itiraz da söz konusu değildir.

Fransa'dakine benzer *a priori* denetim, şekil denetimi açısından önerilebilir. Şekil denetiminin kural yürürlüğe girmeden önce yapılması parlamentonun yasama iradesinin anayasaya uygun olarak oluşmadığı düzenlemelerin yürürlüğe girmesini engelleyeceğinden bu normların hiçbir şekilde uygulanmaması sonucunu doğuracaktır. Böyle bir usul mahkemenin iş yükünü aşırı artırmayacağı gibi, şekil denetimi niteliği itibarıyla 15 günde sonuçlandırılabilir bir denetim türüdür.

Yüce divan yetkisinin devam edip etmeyeceği konusuna bu yargılamanın niteliği netleştirildikten sonra karar verilmelidir. Mevcut düzenlemelerde bu yetki ilgililerin görev suçlarının cezaî yargılaması olarak öngörülmüştür.

Oysa pek çok ülkede bu niteliği bakımından bir azil yargılamasıdır. Yüce divan yargılaması azil yargılamasına dönüştürülmeli ve bu yetki AYM’de olmalıdır. Ancak azledilen kişinin cezaî sorumluluğuna ilişkin yargılama ceza mahkemelerince yapılmalıdır.

AYM üyelerinin sayısı konusunda hâlihazırda geçerli olan 15 sayısı makul görünmektedir. Ancak üyelerin pek çok ülkede öngörülen süreye göre biraz fazla olan 12 yıllık görev süresinin çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi 9 yıla indirilmesi uygun olabilir. Bu süre, tecrübeden yararlanma ve değişim dinamiklerinin mahkemeye yansıtılmasının makul bir birleşimine olanak tanımaktadır.

Üye seçiminde çoğulculuğun sağlanmasına ilişkin olarak yargısal kurullara ilişkin söylenenler aynı şekilde AYM üyeliği için de geçerlidir. Üye yapısında çoğulculuğun sağlanması müzakereye imkân vereceğinden çoğulculuk hukukiliğinin de güvencesidir. Çoğulculuğun yanı sıra, üye seçiminde gözetilmesi gereken diğer bir ilke de liyakat ve yetkinliktir. Anayasa Mahkemesine anayasa ve insan hakları konusunda yetkinliğini kanıtlayan kişilerin üye seçilmesi bir zorunluluktur. Ne yazık ki bugüne kadar AYM üyelerinin seçiminde en son dikkate alınan husus adayın anayasa hukuku ve insan hakları hukuku konusundaki yetkinliği olmuştur. Çoğulculuğu sağlamak üzere üye seçimi, yargı, parlamento, yürütme ve barolar ve üniversiteler gibi kurumlar arasında dağıtılmalıdır. Bu kurumlar üyeleri doğrudan seçmelidir. Ancak seçim usulleri en nitelikli kişilerin seçilmesini sağlayacak şekilde şeffaflık ve uzlaşmayı esas almalıdır.

13. GEÇİŞ ADALETİ

2016 yılında gerçekleşen darbe girişiminden sonra 4.500’e yakın hâkim ve savcı hakkında ihraç kararı verilmiştir. Bu tarihten itibaren 10.000’den fazla yeni hâkim ve savcı mesleğe kabul edilmiştir. İhraçlarda usulî güvencelere ve kanunilik ilkesine uyulmadığı şikâyetleri dile getirilmektedir. Diğer taraftan yeni alımlarda asgari puanların çok düşük tutulduğu, liyakatsiz kişilerin mesleğe kabul edildiği, pek çok parti üyesi ve partide görev almış kişinin hâkim yapıldığı yolunda yaygın iddia ve şikâyetler vardır.

Türkiye’de tarafız ve bağımsız bir yargı sisteminin kurulması ve adaletli bir yargı düzeninin hayata geçirilebilmesi için bu şikâyetlerin bir şekilde bağımsız ve tarafsız kurullarca, kanunilik ilkesi ihlâl edilmeden ve ilgililere savunma hakları tanınarak incelenmesi gerekmektedir. Bu incelemelerde kesinlikle rövanşist bir anlayışa izin verilmemeli, hukukun evrensel ilke-

lerinden, anayasal güvencelerden ve insan hakları standartlarından taviz verilmemelidir. Kanunların açık bir şekilde yasakladığı, yargı etiği ilkelerine aykırı fiilleri işlememiş kişilere ceza veya yaptırım uygulanması hâkimlik teminatı ilkeleriyle bağdaşmayacağı gibi kanunilik ilkesini de ihlal edecektir.

Hakim ve savcılarının niteliğini artırmak üzere meslek içi eğitim programları uygulanabilir ve hakim ve savcılarının performansı objektif kriterlere göre değerlendirilerek yetersiz olanların kendilerini geliştirmesine olanak sağlanabilir. Buna rağmen gerekli standartlara uymayanların yasada öngörülen yaptırımlara tabi tutulması gerekir.

14. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yargı bağımsızlığı hukuk devletinin ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin vazgeçilmez bir gerekliliğidir. Ancak bağımsız ve tarafsız bir yargı yoluyla hukuk bütün bireyler için eşit şekilde uygulanabilir ve bireyler âdil yargılanma hakkından gereğince yararlanabilir. Yine birey haklarının güvence altına alındığı bir denge ve denetleme sistemi ancak bağımsız bir yargı yoluyla hayata geçirilebilir. Bağımsızlığı güvence altına alınmayan bir yargının yasama ve yürütme işlemlerinin hukuka uygunluğunu etkin bir şekilde denetlemesi mümkün değildir. Bu nedenle yargı teşkilâtı, yargının yönetimi, denetimi ve hesap verebilirliği, yargının yetkinliğini, tarafsızlığını ve bağımsızlığını güvence altına alacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Tarafsızlık ve bağımsızlık yargı görevini icra edenlerin kişisel karakteri olmalıdır. Bunu sağlayacak önlemler alınmalıdır. Diğer taraftan yargı teşkilâtının kurumsal yapısı bağımsızlığı ve tarafsızlığı güvence altına alacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Bağımsızlık ve tarafsızlık kültürünü tüm hukukçuların kişiliğinin bir parçası haline getirmek için, daha öğrencilikten itibaren buna yönelik eğitim verilmesi sağlanmalı, özellikle mesleğe hazırlık eğitiminde yoğunlukla üzerinde durulması zorunlu hale getirilmelidir. Bütün hukukçuların eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve meslekî ilkelere bağlılığın geliştirilmesi öncelikli hedef olmalıdır.

Hukuk Eğitimi

- ◆ Nitelikli hukukçular yetiştirmek için öncelikle hukuk eğitimi yeni baştan ele alınmalıdır.
- ◆ Hukuk Fakültelerinin sayısı kaliteli eğitimi garanti altına alacak makul bir sayıya indirilmelidir.

Türkiye’de tarafsız ve bağımsız bir yargı sisteminin kurulması ve adaletli bir yargı düzeninin hayata geçirilebilmesi için bu şikâyetlerin bir şekilde bağımsız ve tarafsız kurullarca, kanunilik ilkesi ihlâl edilmeden ve ilgililere savunma hakları tanınarak incelenmesi gerekmektedir.

- ◆ Hukuk eğitiminin ikinci lisans eğitimi olarak yeniden düzenlenmesi sağlanmalıdır.
- ◆ Bu yapılamazsa hiç değilse lisans eğitimi beş yıla çıkarılmalıdır.
- ◆ Hukuk fakültelerinin yeterli ve nitelikli öğretim üyesine sahip olması sağlanmalıdır.

Mesleğe Hazırlık Eğitimi

- ◆ Hukuk meslekleri olan hâkimlik, savcılık ve avukatlığın mesleğe hazırlık eğitimi ciddiyetle ele alınmalıdır.
- ◆ Stajla birleşik hukuk uygulama eğitimi bilimsel ölçütlere göre profesyonel eğitimciler eliyle yürütülmelidir.
- ◆ Bu amaçla kendi daimî öğretim üyesi kadrosuna sahip, idari ve mali yönden özerk bir Adalet Akademisi kanunla kurulmalıdır. Akademi yönetiminde tüm ilgili paydaşlar temsil edilmelidir.
- ◆ Hâkim ve savcı adaylarının staj ile bütünleşik mesleğe hazırlık eğitimi tamamen Akademinin kontrolü ve denetimi altında yapılmalıdır. Avukatlık stajı da Barolar Birliği ile iş birliği halinde Akademinin gözetiminde yürütülmelidir.
- ◆ Mesleğe kabul sınavları ve karakter ve mesleğe uygunluk değerlendirmeleri uzman Akademi personeli tarafından yapılmalıdır.
- ◆ Akademinin mesleğe uygunluk belgesi verdiği kişiler ancak avukatlık, hâkimlik ve savcılık mesleklerine kabul edilmelidir.

Mesleğe Kabul

- ◆ Yargı mesleğini icra edecek kişilerin asgari bir yaşam tecrübesine sahip olması, mesleğe tamamen liyakat esasına göre kabul edilmesi ve mesleğe başlamadan önce kaliteli ve yeterli bir eğitim almalarını sağlanmalıdır.
- ◆ Mesleğe kabul kesinlikle liyakat esasına göre yapılmalıdır. Liyakatin dışında hiçbir ölçüt kullanılmaması, fırsat eşitliği ve hukuk önünde eşitlik ilkelerine uygun olarak objektif ölçütlere göre mesleğe alım sağlanmalıdır.
- ◆ Ayrımcı uygulamalara neden olan güvenlik soruşturması kaldırılmalı, objektif kriterlere göre uzman kişilerce ve şeffaf bir şekilde yürütülen karakter ve mesleğe uygunluk değerlendirmesi öngörülmelidir.

- ◆ Hâkimlik ve savcılık meslek sınavları çoğulcu bir şekilde oluşturulmuş tarafsız ve bağımsız komisyonlar tarafından yapılmalıdır. Sübjektif değerlendirmelerden kaçınmak için mülkat sistemi ve buna bağlı referans sistemi ortadan kaldırılmalıdır.
- ◆ Mesleğe alımda her türlü ayrımcı koşullar, özellikle de engelliler için ayrımcı nitelik taşıyan koşullar ortadan kaldırılmalıdır.
- ◆ Tecrübeli kişilerin yargıç olarak görev yapabilmesi için mesleğe kabulde esneklik sağlanmalıdır. Hukuk Fakültelerinde görev yapan ve yargıçlık koşullarını taşıyan öğretim üyelerinin belli sürelerle yargıçlık yapmasına imkân verilmelidir.
- ◆ Hâkimlik sınavına girebilmek için asgari üç yıllık bir iş tecrübesi şartı getirilmelidir.
- ◆ Stajını başarı ile tamamlayan hâkimlerin önce gözetim altında mesleğe kabulleri sağlanmalı, asgari üç yıl başarılı bir şekilde çalıştıktan sonra boşalan kadrolara başvurmalarına olanak tanınmalıdır.

Yargı Mesleği ve Teşkilâtı

- ◆ Hâkimlik ve savcılık meslekleri birbirinden tamamen ayrılmalıdır.
- ◆ Savcılık özerk bir kurum olarak ayrıca teşkilâtlandırılmalı, adlî kolluk tamamen savcılığa bağlı olarak idarî kolluktan ayrılmalıdır.
- ◆ Adli kolluk her türlü delil inceleme ve toplama konularında uzman ve donanımlı personele ve imkânlara sahip olmalıdır.
- ◆ Mahkeme yönetimi ayrı bir birim haline getirilmeli, mahkeme binalarının yapılması, tefrişatı, bakım-onarım ve tedarik hizmetleri, idarî işlerin yürütülmesi bu birimin sorumluluğuna verilmelidir. İdari personelin yönetimi de bu birimin sorumluluğunda olmalıdır.
- ◆ Hâkimler ve savcılar her türlü idarî iş yükünden kurtarılmalı, sadece adlî ve yargısal işlerle meşgul olmaları sağlanmalıdır.

Hâkimlerin Özlük Hakları

- ◆ Hâkimlik teminatı yargı bağımsızlığının en temel güvencesidir. Yargıçlar verdikleri kararlar dolayısıyla herhangi bir yaptırıma ya da soruşturmaya tabi tutulmayacaklarından emin olmalıdırlar. Kararların doğruluğu ya da yanlışlığı sadece kanun yolu denetimiyle değerlendirilmelidir. Veri-

len yargısal kararlar dolayısıyla idarî organlarca herhangi bir denetim ve yaptırım uygulanması kesinlikle önlenmelidir.

- ◆ Yargıçların verdikleri hizmetin kalitesi objektif ölçütlerle belirlenmeli ve ancak terfilerde dikkate alınmalıdır.
- ◆ Hesap verebilirliğin ilkeleri yargıcın bağımsızlığına müdahale etmeyecek şekilde tespit edilmelidir.
- ◆ Görevden alma, ancak kanunda açık olarak düzenlenmiş ve mesleğin gerekleri ile bağdaşmayan suçlar bakımından ve âdil bir yargılama sonucunda mümkün olmalıdır. Yargıçlar hakkında açılan soruşturmalarda âdil yargılanma ilkelerine titizlikle riayet edilmelidir. Soruşturma yetkisinin politik gerekçelerle kullanılması kesinlikle önlenmelidir.
- ◆ Hâkimler için coğrafi güvence getirilmelidir. Hâkimler kendileri istemedikçe tayin edilememelidir.
- ◆ Bir hâkimliğe atanan kişi en az üç yıl görev yapmadıkça başka bir kadroya başvuramamalıdır.
- ◆ Hâkimler kendileri istemedikçe yetkilerinde de değişiklik yapılmamalıdır. Özellikle kararlarına müdahale niteliğinde yetki değişikliği yapılması yasaklanmalıdır.
- ◆ Hâkim ve savcılar malî haklarından mahrum edilememelidir; hâkimlere idarî görevler verilmemelidir.

Yargının Yönetimi ve Yargının Denetimi

- ◆ Yargının yönetimi ve denetimini sağlamak üzere ayrı Hâkimler Kurulu ve Savcılar Kurulları oluşturulmalıdır.
- ◆ Kurulların üyelerinin çoğunluğu meslektaşlarınca ve çoğulcu temsile imkân veren usullerle seçilmelidir.
- ◆ Kurulların yargıç olmayan üyelerinin seçiminde parlamento, barolar, üniversitelere yetki verilebilir ancak en nitelikli adayların seçilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.
- ◆ Adalet Bakanı hâkimler kurulunda görev alamamalıdır. Savcılar Kurulunda Adalet Bakanı üye olarak görev yapabilir.
- ◆ Hakimler Kurulu en az iki daireden oluşmalıdır. Dairelerden biri hâkimlerin atanması, yükseltilmesi, tayini ve üye seçimine ilişkin işlemleri yürütmekle yetkili olmalıdır. Diğer daire ise etik ilkelere aykırılıkları ince-

lemek ve disiplin soruşturmalarını yürütmekle görevli Etik ve Disiplin Kurulu olarak görev yapmalıdır.

- ◆ Terfilerde ve üyelik seçimlerinde uygulanacak objektif kriterler şeffaf bir şekilde yayınlanmalıdır. Değerlendirme sonuçları da kamuoyuna açıklanmalıdır.
- ◆ Etik ilkeler ve disiplin suçları yasallık ilkesine uygun olarak açık bir şekilde düzenlenmeli, uygulanacak yaptırımların belirlilik ve öngörülebilirlik ilkelerine uygun olması sağlanmalıdır.
- ◆ Kurulların her türlü kararı yargı denetimine açık olmalıdır.

Anayasa Mahkemesi

- ◆ Anayasa Mahkemesi hukuk devletinin ve Anayasanın üstünlüğünün güvencesidir.
- ◆ Anayasa Mahkemesinin tarafsızlığı ve bağımsızlığı güvence altına alınmalıdır.
- ◆ Anayasa Mahkemesinin anayasallık denetimi yetkisi korunmalıdır. Bireysel başvuru sistemi devam ettirilmelidir.
- ◆ Üye seçiminde liyakat ve çoğulculuk esas alınmalıdır.
- ◆ Üyelerin çoğunluğunun anayasa hukuku ve insan hakları alanında temayüz etmiş yetkin ve yargıçlık vasıflarına sahip kişiler arasından seçilmesi güvence altına alınmalıdır.
- ◆ Tarafsızlığın güvencesi olarak mahkeme heyetinin çoğulcu bir yapıya sahip olması garanti altına alınmalıdır.
- ◆ Bu amaçla üyelerin yasama, yargı ve yürütme organları ve barolar ve üniversiteler gibi özerk kurumlar tarafından doğrudan seçilmesi sağlanmalıdır. Ancak en nitelikli adayların seçilmesi için seçimlerin nitelikli çoğunlukla yapılması zorunlu olmalıdır.
- ◆ Üyelik süresi dokuz yıla indirilmelidir.

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

Sayı: 19, Mart 2021

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜNÜ SAĞLAMAK İÇİN YARGI REFORMU ÖNERİSİ

Doç. Dr. Ali Rıza Çoban

Çankaya Mahallesi Atatürk Bulvarı No: 160 D: 10, Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

[ozgurlukarastirmalari](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukar](https://twitter.com/ozgurlukar)